

Odnos povijesti i fikcije u romanima Ivana Aralice "Okvir za mržnju" i "Konjanik"

Kovačević, Zrinka

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:070762>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-18**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za kroatistiku

Katedra za noviju hrvatsku književnost

ODNOS POVIJESTI I FIKCIJE U ROMANIMA IVANA ARALICE *OKVIR*
ZA MRŽNJU I KONJANIK

DIPLOMSKI RAD

8 ECTS-bodova

Zrinka Kovačević

Zagreb, 7. 7. 2022.

Mentor

Doc. dr. sc. Ivana Drenjačević

SADRŽAJ

1. UVOD	4
2. ODNOS STVARNOSTI I FIKCIJE	5
3. HISTORIOGRAFSKA METAFIKCIJA I METATEKSTUALNOST	8
3.1. HISTORIOGRAFSKA METAFIKCIJA	8
3.2. METATEKSTUALNOST	10
4. DOKUMENTARNA KNJIŽEVNOST	13
4.1. OPERATIVNI DOKUMENTARIZAM	13
4.2. ČISTI PROZNI DOKUMENTARIZAM	14
4.3. KONSTRUKTIVISTIČKI DOKUMENTARIZAM	15
5. NOVOPOVIJESNI ROMAN	16
6. IVAN ARALICA I NJEGOVA POETIKA	17
7. ANALIZA ROMANA “KONJANIK”	20
7.1. FINGIRANI POVIJESNI DOKUMENT	22
7.2. ISTINOLIKE ANTROPOLOŠKO-ETNOGRAFSKE PREDODŽBE	23
7.2.1. PREDODŽBA DRUŠTVENOG DOGAĐAJA	23
7.2.2. PREDODŽBA KONJANIČKE SLUŽBE	24
7.2.3. PREDODŽBA NARAVI DIPLOMATA	25
7.2.4. PREDODŽBA PREBJEGA	25
7.3. POVIJESNO-POLITIČKE PREDODŽBE	26
7.3.1. PREDODŽBA MORLAČKO-TURSKIH I MORLAČKO-MLETAČKIH ODNOSA	26
7.3.2. PREDODŽBA MLETAČKO-TURSKIH ODNOSA	29
7.3.3. PREDODŽBE ZADARSKO-MORLAČKIH ODNOSA	32
8. ANALIZA ROMANA “OKVIR ZA MRŽNJU”	33
8.1. SVJEDOČANSTVA	34
8.2. GOVORI I PREDAVANJA	35
8.3. NOVINE I ČLANCI	39
8.4. UREDBE I SLUŽBENE OBAVIJESTI	40
8.5. DNEVNIČKI ZAPISI I BILJEŠKE	42
8.6. LETCI	43
8.7. ZAPISNICI	43
8.8. SLUŽBENA KORESPONDENCIJA I ŽALBE	44
8.9. PISMA	46
8.10. USMENO-KNJIŽEVNI ELEMENTI	46
7. ZAKLJUČAK	48

8. LITERATURA	50
9. SAŽETAK	52

1. UVOD

Tema ovog diplomskog rada odnos je povijesti i fikcije u dva novopovijesna romana Ivana Aralice – „Konjanik“ i „Okvir za mržnju“ – koji su analizirani na temelju relevantnih književnih teorija. U radu su najprije sažeto navedena novija književnoteorijska razmatranja o odnosu fikcije i stvarnosti. Nakon toga slijedi razmatranje o historiografskoj metafikciji i metatekstualnosti te o dokumentarističkoj književnosti. U sklopu tih razmatranja obrađeni su i karakteristični metodološki postupci u pisanju novopovijesnih romana. Općenito je prikazano književno djelo Ivana Aralice, a u analiziranim romanima utvrđeni su njegovi književni postupci u slikanju i opisu zbilje. Utvrđeni i evidentirani postupci oslikavaju Araličin književni svijet.

2. ODNOS STVARNOSTI I FIKCIJE

U ovome radu važno je objasniti odnos stvarnosti i fikcije jer je relevantan za Araličinu poetiku. Dakle, u drugoj polovici 70-ih godina dolazi do povijesne diferencijacije u raspravi o diskurzu povijesti. Ona se događa zbog pomaka naglaska s prikazivanja na govor, s aristotelovske „fikcije“ na platonovsku „dikciju“ (Biti 2000: 21-22).

Razlika između historiografije i književnosti očitovala se već na samim književnim počecima u antičkoj Grčkoj, o kojima piše Aristotel. Kod njega se književnost poistovjećivala s pričom – mimezom, a historiografija s diskurzom – dijegezom (Biti 2000: 39). *Mimesis* je kod njega *conditio sine qua non* svakog umjetničkog stvaralaštva te su sve umjetnosti definirane upravo zato što „u cjelini prikazuju imitirajući“ (Aristotel 2005: 45 prema Mirčev 2008). Umjetničko stvaralaštvo Aristotel pozicionira unutar polja reprezentacije u odnosu na koje istina i(li) stvarnost predstavljaju model koji umjetnik treba oponašati. Prema tome, umjetničko djelo postaje neka vrsta udvojene stvarnosti, tj. ono funkcionira kao da je stvarnost – simulacija je stvarnosti (Mirčev 2008). U odnosu na istinu, navodi da „pjesnikova zadaća nije u izlaganju onog što se istinski dogodilo nego onog što se moglo dogoditi, i što je moguće po zakonima vjerojatnosti ili nužnosti“ (Aristotel 2006, 48: prema Mirčev 2008).

Kod američkih i francuskih teoretičara vidljiva je tendencija izjednačavanja i razgraničavanja povijesnoga i književnog diskursa. Tako White u svojoj knjizi „Metapovijest“ (1973) osporava znanstveni značaj historiografije izjednačavajući je s književnošću. U „ekonomiji povijesne svijesti“ 19. stoljeća prepoznao je četiri „predspoznajno i pretkritički djelatna“ tropa kojima je obilježena predodžbeno-prikazivačka djelatnost povjesničara i filozofa povijesti – metaforu, metonimiju, sinegdohu i ironiju. Biti navodi kako je promišljenija kritika utvrdila da je White granicu između historiografije i književnosti s jedne strane odlučno izbrisao, a na drugoj strani smjestio povukao jer je razgraničio svoju teoriju s jedne, a historiografiju s druge strane (Biti 2000: 9-10).

Roland Barthes u ogledu „Diskurz povijesti“ (1967) otvorio je pitanje razlikuje li se pripovijedanje prošlih događaja nekom osobitom značajkom od imaginarnog pripovijedanja koje nalazimo u epu, romanu ili drami. U njegovu se odgovoru ispostavlja da je povijest prikupljanje označitelja, a ne činjenica. Dakle, kao i kod književnosti, riječ je o osobitoj kombinaciji i organizaciji značenja namijenjenih postizanju „učinaka zbiljskog“ (Barthes

1968/1984, 179-187 prema Biti 2000: 9). Taj se učinak ostvaruje ideologijskom operacijom kojom subjekt „iskaza“ „ispunjava“ (*remplit*) subjekt „iskazivanja“ isključujući ga iz vidokruga, tako da označeno u svijesti primatelja zauzme položaj referenta. Referencijska se iluzija gradi prerusavanjem performativa u konstativ („deskriptiv“). Barthes ga razlaže analizom *embrayeurs* ili „ukopčavača“ (scene pisanja u scenu predočavanja/prikazivanja) u historiografskim tekstovima Herodota, Machiavelia, Bossueta i Micheleta (Biti 2000: 17). Današnji ugled toga ponavljano, a nedokazivo „onako kako je doista bilo“ svjedoči Barthesovom sudu o sklonosti zapadne civilizacije prema „učinku zbiljskog“ što je razvidno i u razvitku realističkog romana, intimnog dnevnika, dokumentarne književnosti, arhiva, povijesnih i arheoloških muzeja i fotografije. Svi su ti diskurzi samo relikti izgubljene (prošle) stvarnosti, zdvojni pokušaji da se stvarnost vrati u jezik koji je od nje oslobodio svoja značenja (Biti 2000: 18).

Predodžba o historiografiji kao strogoj, objektivnoj znanosti ozbiljno je uzdrmana. U prednji je plan izbila njezina figurativna, fiktionalna strana. Taj je obrat podržan time da je svaka historiografija u načinu kojim uspostavlja događajne sveze prisiljena slijediti stanovite nesvjesne epistemološke obrasce koji vrijede i za fiktionalne diskurze. Teoretičari povijesti otkrivali su figurativno-fiktionalne mehanizme historiografskih tekstova, a teoretičari književnosti isticali su pravo književnosti na istinu. Upozoravalo se na to da su npr. ep, tragedija i roman nekad imali snažnu ulogu u oblikovanju povijesne svijesti svojih suvremenika. Upravo se tako iskušavala „propozicijska“ (znanstvena) i „presupozicijska“ (fiktionalna) jezična uporaba (Biti 2000: 32).

Francuski naratolozi su u raspravama bili skloni izjednačavanju propozicijskog i presupozicijskog pripovijedanja. Isticali su antimimetički značaj pripovjednog teksta, smatrajući da su događaji koje on sadrži naknadni učinak (tj. označeno), a ne prethodni uzrok (tj. referent) njegove označiteljske strukture. Tako su prešutno ukinuli aristotelovsku razliku između onoga što se „doista zbilo“ (kao predmeta povijesti) i onoga što je „zamišljeno kao da se moglo zbiti“ (kao predmeta pjesništva) (Biti 2000: 35-36).

Za razliku od Aristotela, kod Whitea historiografija preuzima položaj priče, a njegova teorija književno-modalizacijski privilegij diskurza. Za njega je „žanr“ priče lišen mimetičnosti – objašnjava ga kao apstraktan ugovorni skup konvencija. U Benvenisteovim terminima on prestaje biti *histoire* i postaje *langue* (Biti 2000: 39).

Njemački teoretičari povijesti ustrajali su na povezivanju povijesnog diskurza za intersubjektivnost „svijeta života“ dok su književnost oslobodili takve izvanjezične ovisnosti. Ukorjenjivanjem historiografskog zahtjeva za istinom u pragmatičku svezu svijeta života, oni nastavljaju prosvjetiteljsku tradiciju koja je otpočeta isticala usmjerenost diskurza na „predstojeći“ komunikacijski sporazum (Biti 2000: 40).

Jauss smatra da je posao historiografije da stalnom institucijskom ovjerom shema razumijevanja osigurava odnos zajednice prema prošlosti dok bi književnost „mimezom“ tih shema trebala upozoravati na njihovu konvencionalnost (Biti 2000: 40).

Jörn Rüsen u knjizi „Vrijeme i smisao“ (1990) pokušao je definirati osobitosti povijesnog pripovijedanja. Povijest se, prema njemu, razlikuje od ostalih društvenih znanosti po tome što joj je pripovijedanje važnije od opisivanja, analiziranja ili objašnjavanja. Jedino se njime može „pokriti“ ono razilaženje namjere i ishoda koje obilježava našu svijest o povijesti. Povijesno se pripovijedanje razlikuje od književnog u trima aspektima: 1. njegova usmjerenost prema prošlom zbivanju mora se istraživanjem ponuditi intersubjektivnoj provjeri; 2. njegove se argumentacijske norme moraju reflektirati; 3. njegova se pripovjedna obrazloženja moraju teoretizirati. Samo se tako povjesničar uvijek kritički postavlja prema anticipacijama svoga svijeta života. Razboritost povijesnog pripovijedanja nadišla bi očekivanja koja mu se upućuju, iz svijeta života, osobito zbog svoje kritike ideologije. Njegova „novoprosvjeteljska“ argumentacija izjednačuje žanr s mimetičkim značajem književnosti, a diskurz s retoričkim značajem historiografije. Upravo suprotno od romantičarski nadahnutih naratologa koji mimetičku sklonost pripisuju historiografiji, a samoosvješćivanje književnosti (Biti 2000: 41-45).

Biti zaključuje da prikazani sukob perspektiva na razliku između historiografije i književnosti ukazuje na to da pokušaji uspostavljanja „teorijske simetrije“ među polovima tih opreka završavaju kao nehotična reprodukcija njihove „etičko-političke asimetrije“. Koju god kategoriju izaberemo za teorijsku identifikaciju „razlike“ – žanr ili diskurz – istovremeno je neprimjetno rabimo za „razlikovnu“ (samo)identifikaciju „teorije“ (Biti 2000: 45-46).

3. HISTORIOGRAFSKA METAFIKCIJA I METATEKSTUALNOST

3.1. HISTORIOGRAFSKA METAFIKCIJA

Važno je spomenuti historiografsku metafikciju jer je usko vezana za odnos stvarnosti i fikcije. Neki Araličini romani, kao što će biti i prikazano, imaju neke karakteristike toga žanra.

Hutcheon u svojoj knjizi „Poetika postmodernizma“ navodi da mnogi povjesničari koriste tehnike fikcionalnog predstavljanja kako bi stvorili imaginarne verzije svojih povijesnih stvarnih svjetova. Postmodernistički roman učinio je isto to, i tome suprotno. Riječ je o postmodernističkom stavu po kojemu se treba suprotstaviti paradoksima fiktivnog/povijesnog predstavljanja, pojedinačnog/općeg i sadašnjeg/prošlog. Takvo je suprotstavljanje samo po sebi proturječno zato što odbija oživjeti ili poništiti jednu ili drugu stranu dihotomije, a ipak je i više nego voljno iskoristiti ih (Hutcheon 1996: 180).

Postmoderna fikcija sugerira da preispisivanje ili predstavljanje prošlosti, u fikciji ili u povijesti, znači otvoriti je prema sadašnjosti – zaštititi je od toga da bude konačna i teleološka (Hutcheon, 1996: 186). Povijesna se fikcija, s druge strane, ugleda na historiografiju do te mjere da je stavljena u funkciju uz pomoć predstave o povijesti kao oblikotvornoj sili narativne i ljudske sudbine (Hutcheon 1996: 192).

Lukács (1962, 39 prema Hutcheon 1996: 192) je smatrao da bi povijesni roman, prikazujući mikrokozmos koji uopćava i koncentrira, mogao predstavljati povijesni proces. Junak treba biti sinteza općeg i pojedinačnog, „svih ljudskih i društvenih osnovnih determinanti“. S druge strane, junaci historiografske metafikcije prikladni su tipovi – ekscentrici, marginalizirane i periferne figure fikcionalne povijesti. Čak i povijesni likovi poprimaju različit, osoban i krajnje ekscentričan status (Hutcheon 1996: 192).

Lukács nastavlja da je povijesni roman određen i relativnom nebitnošću upotrebe detalja. Shvaća ih „samo kao sredstvo za postizanje vjernosti povijesti, za stvaranje konkretno jasne povijesne potrebe za stvarnom situacijom“ (Lukács 1962, 59 prema Hutcheon 1996: 193). Postmoderna fikcija osporava ovu određujuću karakteristiku na dva načina. Najprije, historiografska metafikcija poigrava se s istinom i neistinom povijesnog zapisa. Izvjesni poznati povijesni detalji u nekim se romanima namjerno krivotvore. Cilj je isticanje moguće mnemoničke greške zapisane povijesti i stalne mogućnosti namjerne i nenamjerne greške.

Druga razlika je način na koji postmoderna fikcija koristi detalj i povijesni podatak. Povijesna fikcija obično inkorporira i asimilira podatke s namjerom stvaranja osjećaja povjerenja ili atmosfere u fikcionalnom svijetu. Historiografska metafikcija inkorporira, ali rijetko asimilira takve podatke. Proces „pokušavanja“ asimilacije češće se nalazi u prvom planu. Tako pripovjedači pokušavaju dati smisao sakupljenim povijesnim činjenicama. Čitatelji tako vide i sakupljanje i pokušaje da se stvori narativni poredak. Historiografska metafikcija potvrđuje paradoks „stvarnosti“ prošlosti, ali i njenu „tekstualiziranu dostupnost“ čitateljstvu (Hutcheon 1996: 192-193).

Treća Lukáčekova određujuća karakteristika povijesnog romana je stavljanje povijesnih likova u sporedne uloge (što je slučaj i u nekim postmodernim romanima). Svojim prisustvom potvrđuju autentičnost fikcionalnog svijeta te prikrivaju spoj fikcije i povijesti. Metafikcionalna samorefleksivnost postmodernih romana onemogućava takve efekte. Ona otvara sljedeća pitanja: Kako se može znati prošlost? Što se zna (i što se može znati) o njoj sada? Otvoreno zanimanje historiografske metafikcije za osobnu recepciju, tj. za čitatelja, moglo bi izazvati sljedeću distinkciju (Hutcheon 1996: 192-194):

Diskurzivni kriterij koji odvaja narativnu povijest od povijesnog romana leži u tome što povijest pobuđuje provjereno ponašanje prilikom recepcije; povijesne discipline zahtijevaju ugovor između autora i čitatelja koji zaključuje sporazum o pravičnosti ispitivanja. Povijesni romani nisu povijesti, ne zbog svoje sklonosti prema neistini, već zbog toga što ugovor između autora i čitatelja poriče sudjelovanje čitatelja u zajedničkom projektu. (Streuber 1985: 254 prema Hutcheon 1996: 1994)

Historiografska metafikcija koristi dva načina naracije koji problematiziraju cjelokupnu predstavu o subjektivnosti – višestruke točke gledišta, otvoreno kontrolirani pripovjedač. Ni u jednom od njih se ne nailazi na uvjerenost subjekta u mogućnost da sa sigurnošću poznaje povijest (Hutcheon 1996: 198).

Historiografska metafikcija koristi intertekstualnost kako bi se prošlost ponovo ispitala u novom kontekstu. Riječ je o izravnom suočavanju prošlosti književnosti i prošlosti historiografije (jer je i ona izvedena iz drugih tekstova). Postmoderna intertekstualnost (zlo)upotrebljava intertekstualne odjeke tako da upisuje njihove moćne aluzije i potom tu moć ruši putem ironije (Hutcheon 1996: 200).

Jezik historiografske metafikcije upućuje na dvije predstave o referenci – fikcije nisu stvarne, a povijesne reference jesu. Postmoderni romani upućuju na to da se prošlost (koja je zaista postojala) poznaje samo putem njenih tekstualiziranih ostataka (Hutcheon 1996: 200).

3.2. METATEKSTUALNOST

U analizi odnosa povijesti i fikcije unutar Aralićinih odabranih romana važni su lingvistički metatekstualni elementi o kojima piše Linda Hutcheon. Ona u svojoj knjizi *Narcissistic Narrative: The Metafictional Paradox* polazi od metafikcije koju definira kao fikciju koja u sebi sadržava komentar o vlastitom narativu i/ili lingvističkom identitetu (Hutcheon 1980: 1).

Metatekstualnost povezuje s postmodernizmom kao jednim od njegovih oblika:

Formalna i tematska samosvjesnost metafikcije danas je paradigmatična za većinu kulturalnih oblika onog što J. F. Lyotard naziva postmodernim svijetom. Čini se da smo fascinirani u zadnje vrijeme sposobnošću ljudskih sustava da se referiraju sami na sebe u beskonačnom zrcalnom procesu.. bilo bi ludo nijekati da je metafikcija danas prepoznata kao manifestacija postmodernizma. (Hutcheon 1983: 11-13 prema Tadić-Šokac 2009: 94)

Poziva se na Iserovu hermeneutiku i njegova saznanja o čitateljevoj poziciji kao i na De Saussureove spoznaje na području strukturalne lingvistike. Na temelju njih tvrdi da se metatekstualnošću pozornost usmjerava na autora. On je prisutan tek kao tekstualna funkcija koja svoj puni smisao dobiva aktivnošću čitatelja. Uočava da se romaneskna samosvijest opire postulatima realističke poetike odnosno *mimesisu* (Hutcheon 1983: 11-13 prema Tadić-Šokac 2009: 94)

Hutcheon jasno uspostavlja razlikovne kriterije za suvremene i tradicionalne metatekstualne oblike. Prvi kriterij je uloga čitatelja jer se metafikcionalna proza postmoderne razlikuje od prethodnih oblika po aktivnoj ulozi čitatelja. On je izložen eksplicitnom ili implicitnom imperativu sudjelovanja u stvaranju fiktivne zbilje romana. Pažnju valja usmjeriti i na drugi kriterij – kritičku prirodu samosvijesti, tj. pounutarnjenje interpretacije djela. Zato što književno djelo koje sadrži vlastiti kritički referencijalni okvir uvjetuje promjenu racionalnih oblika recepcije i tradicionalnoga kritičkog pristupa tekstu. Zbog toga je

nemoguće globalno usustaviti teoriju metafikcionalnog žanra. S druge strane, to je i poticaj teorijskim implikacijama jer svaki metatekstualni roman, implicitno ili eksplicitno, sadrži vlastiti kritički komentar (Hutcheon 1983: 11-13 prema Tadić-Šokac, 2009: 95)

Metatekstualne romane, Hutcheon dijeli, prema dva kriterija samosvijesti – lingvističkoj (*linguistic selfconsciousness*) i dijegetske (*diegetic selfconsciousness*). Lingvistička samosvijest odnosi se na romane koji se referiraju na svoj konstitutivni jezik, a dijegetska na one romane koji se referiraju na narativni proces. U ta se dva modela metatekstualni oblici mogu aktualizirati kao otvoreni (*overt forms*) i aktualizirani (*covert forms*) oblici. Odnose se na isti proces, ali se razlikuju prema mjestu realiziranja (Hutcheon 1983 prema Tadić-Šokac 2009: 96-97).

Kada se samosvijest izražava eksplicitnom tematizacijom ili alegorizacijom njihova dijegetskoga/lingvističkog identiteta unutar samoga djela, riječ je o otvorenim metatekstualnim oblicima. Aktualizirani oblici sadrže potpuno isti proces, ali taj je proces sada pounutrašnjen, tj. aktualiziran u svojoj dijegetske/lingvističkoj strukturi. U otvorene dijegetske oblike ubrajaju se parodija, *mise en abyme*, alegorija i raznovrsni načini praćenja procesa nastajanja romana. Zapravo su to aktualizirani narativni modeli koji su najčešće sukladni sa žanrovskim obrascima pripovijedanja (Hutcheon 1983 prema Tadić-Šokac 2009: 95-96). Pisac očekuje da je čitatelj upoznat sa spomenutim pripovjednim konvencijama. U tekst unosi neizravne recepcijske upute pa tako i čin čitanja postaje čin aktualiziranja tekstovnih struktura. Među brojnim pripovjednim modelima metatekstualna se paradigma rado inkorporira u detektivsku priču, fantastiku, erotske modele, igru i kombinatoriku (Hutcheon 1983 prema Tadić-Šokac 2009: 96-97).

Lingvistička samosvijest romana realizira se u tri otvorena oblika koji tematiziraju probleme književnoga jezika i jezika uopće. Tako se čitatelja navodi na uočavanje kreativnoga lingvističkog čina. Najjednostavniji oblik parodiranje je neke vrste ili stila pisanja. Drugi način je uvođenje bilježaka, komentara i ostalih autorskih intervencija u romaneskno tkivo, a treći oblik je tematizacija verbalnih igara i anagrama. U lingvistički dezintegriranoj prozi čin čitanja izjednačen je s činom pisanja. To jako otežava recepciju jer se od čitatelja očekuje maksimalan recepcijski angažman. Postupci utemeljeni na shvaćanju književnoga djela kao slobodne igre označitelja, dovode do jačeg ili slabijeg proboja romanesknog oblika, ali i do njegova napuštanja. U takvim lingvističkim igrama kritičarka vidi pokušaj nadilaženja raznovrsnih verzija *mimesisa* i potencijal za razvoj novoga žanra, u

čemu romaneskna praksa nije još dovoljno napredovala (Hutcheon 1983 prema Tadić-Šokac 2009: 97).

4. DOKUMENTARNA KNJIŽEVNOST

Dokumentarna književnost se u fikcionalnom mediju poziva na arhiv i povijest kao što će biti vidljivo i u romanima Ivane Aralice. Nadalje, ona je rascijepljena između autonomnog književnog pristupa i neposrednog naslanjanja na izvanknjiževnu zbilju. Hibridna je vrsta zbog dodira s referencijalnim izvanknjiževnim materijalom sadržanim u tekstu (Car 2016: 10-12) te zahtjeva angažiranog čitatelja koji mora povezivati konstitutivne heterogene tekstualne elemente (Car 2016: 68).

Dokumentarna metoda promatra se kao strategija koja referencijalnu ili osvjedočenu zbilju prebacuje u estetske i diskurzivne poretke (Car 2016: 13-14).

Dokumentarna književnost tematizira pitanje fikcije izbjegavajući, zaobilazeći ili podrivajući je postupcima integriranja, montiranja, citiranja ili kolažiranja utemeljenih, potvrđenih i provjerljivih činjenica sadržanih u dokumentu¹ (Car 2016: 51). Milka Car razlikuje postupak montaže, citata i kolaža. Montaža se kao podgrupa temelji na postupku povezivanja stranog teksta s vlastitim. Pojam kolaža odnosi se na tekstove koji se sastoje isključivo od gotovih dijelova. Citatna montaža prepoznaje se na prvi pogled jer je izrijekom označena u tekstu (Car 2016: 71-72).

Car donosi tipologiju dokumentarne književnosti koja se može primijeniti na sve književne žanrove i vrste (Nichols 1991: 12 prema Car 2016: 20). Riječ je o operativnom dokumentarizmu, čistom proznom dokumentarizmu i konstruktivističkom dokumentarizmu (Car 2016: 89-127).

4.1. OPERATIVNI DOKUMENTARIZAM

Milka Car navodi proze Hansa Magnusa Enzensbergera kao reprezentativne za operativni dokumentarizam. Postoje tekstovi sastavljeni od neobrađena materijala koji samo po svojoj obradi, izboru tematike i aranžmanu dokumentarne građe podsjećaju na fikcionalne tekstove.

¹ U historiografiji se dokument shvaća kao ostatak koji nije proizveden sa svrhom da se koristi kao izvor (govori, pisma, svjedočanstva, novinski članci, zakoni i zakonski članci, /neobjavljeni/ dnevnički zapisi), a monument je naziv za izvor, jasno obilježen dodijeljenom ulogom da osvjedoči određene povijesne događaje (autobiografije, memoari, spomenici i zapisi o njima, kronike, objavljeni dnevници) (Car 2015: 47).

Toj skupini pripada Enzesbergerov roman “Kratko ljeto anarhije”. Riječ je o zbroju dokumentarnih fragmenata koje komentira vlastitim poetološkim glosama. Time naglašava otvorenu strukturu romana, a svoju autorsku ulogu uspoređuje s ulogom skupljača koji samo prepričava što je čuo. Ne naziva se autorom, nego skupljačem priča, jer pokušava rekonstruirati zbroj “kolektivnih glasova”. Relativizira i svoju poziciju pripovjedača, priznaje spoznajne granice i čitatelja uvlači u višestruku igru značenja. Njegov je roman otvorene strukture što znači da čitatelj sam mora stvoriti svoj stav spram pročitano. Cilj mu je ostvarivanje pripovjedne polifonije u tekstu lišenom tradicionalne instance pripovjedača. Njegova verzija priče o Durrutiju samo je jedna od mogućih inačica, a fragmentarnost prikazanog svijeta upućuje na iskliznuće spoznaja o zbilji i povijesti, na njihove krhke i često nespojive fragmente (Car 2016: 103).

4.2. ČISTI PROZNI DOKUMENTARIZAM

Kao primjer čistog proznog dokumentarizma Car navodi roman “Opis bitke”, Aleksandera Klugea. Autor čitatelju, na prvi pogled, prikazuje isključivo impersonalni dokumentarni materijal kojim prikazuje bitku za Staljingrad i nacionalsocijalističku prošlost. Drugo izdanje dopunjuje nizom obrađenih ili fingiranih dokumenata, a posljednje izdanje – fotografijama, slikama i skicama. Ovakvom vrstom dokumentarizma naglašava se dokumentarni karakter i demonstrativne montaže materijala kao i pitanje o načinima prikazivanja povijesne katastrofe. Kluge svojim dokumentarnim romanom ispunjava očekivanja da kao povjesničar ponudi krajnje objektivni prikaz prošlosti i propita pojavne oblike historijskih dokumenata, a da, s druge strane, svojim književnim tekstom postavi pitanje o načinima predočavanja povijesti shvaćenim kao “protest”. Time se protivi tumačenju povijesti kao “nesreće” i sudbine, tj. sila protiv kojih nitko ništa nije mogao (Car 2016: 115-116). Odriče se i uloge autora kao autonomnog stvaratelja značenja. Sebe vidi kao kompilatora koji iz “mnoštva društvenih fenomena bira jednu sliku” koju ne oblikuje – shvaća je kao “kristalnu rešetku” za umnožavanje značenja iz jedne fiksne ideje (Kluge prema Gregor 1976: 159 prema Car 2016: 116). Radi se o predodžbi o prožimanju individualnog i kolektivnog u stvaranju značenja i proizvodnji društvene svijesti. U Klugeovom tekstu nema zaokružene radnje, zbivanje je predstavljeno nizom različitih tekstnih vrsta kako bi se iz više perspektiva prikazala bitka u Staljingradu. Glavni lik u djelu je dokumentarni materijal (Car 2016: 116-117). Od čitatelja se

očekuje da preuzme zadaću rekonstrukcije. Postupak otkrivanja čitatelja i sudjelovanja u procesu nastanka značenja tumačio se kao prosvjetiteljski *impetus* u otkrivanju realnog mogućeg u književnom eksperimentu što aktivira sociološku fantaziju (Car 2016: 119).

4.3. KONSTRUKTIVISTIČKI DOKUMENTARIZAM

Car navodi proze Christopa Ransmayra kao reprezentativne za konstruktivistički dokumentarizam. Analizirala je njegov prvi roman u kojem opisuje putovanje na Sjeverni pol rekonstruirajući tijek austrougarske ekspedicije, pod vodstvom Peyera i Weyprechta na Sjeverni pol, što je trajala od 1872. do 1874. godine. Iako je koncipiran kao putopis, nije riječ o historijskoj slici. Roman otvara spektar narativnih razina, prateći tragove davnog i gotovo zaboravljenog istraživačkog putovanja. U njemu se propituju dodirne točke stvarnosti i fikcije. Analiza dokumentarne metode prikazuje koordinate prošlog svijeta i Austro-Ugarske Monarhije. Traganje i propast fiktivnog lika poveznica je za rekonstruiranje silnica povijesti i veze sa sadašnjicom. U fiktivnom liku dokument i fikcija usko korespondiraju dodirujući granice zbilje (Car 2016: 127-128). Pripovjedač rekonstruira ekspediciju iz prošlosti i istovremeno “postupnom izmjenom perspektive” stvara “višeslojnu sliku svijeta”. (Bachtin 1993: 89 prema Car 2016: 128). Razinu sadašnjosti u romanu zastupa fiktivni lik čija se uloga na različite načine prepliće s ulogom pripovjedača. Predodžbe i povijesne činjenice povezane su bešavno. Autor se u djelu koristi historijskim izvorima da bi napisao fikciju. Kod njega dolazi do prevrednovanja dokumentarne metode – polazeći od stvarnosti pronalazi predložak za svoju izmišljenu priču, odnosno o povijesti pripovijeda na temelju dokumenata, ne izlažući ih više kao građu o povijesnom događaju bez komentara, nego fabulirajući s njima. U tom nedogmatskom postupku dokumenti zadobivaju dimenziju rekonstrukcije te se težište teksta s kronikalnog i povijesnog prebacuje na apstraktnu razinu propitivanja stvarnosti. Dokumentarna razina nije sasvim napuštena samo je nadopunjena dimenzijom iznad gole faktografije. U pitanje se dovode način i predočavanja povijesti svijeta, istraživanje dotad neistraženih rubnih područja postavlja se kao propitivanje svrhovitosti povijesti i orijentacije u sadašnjici (Car 2016: 128-130).

5. NOVOPOVIJESNI ROMAN

Nemec tvrdi kako je hrvatska književnost u novoj tekstualnosti između 1971. i 1991. određeni postmodernistički fenomen eksplozije oblika i integracija svih mogućih stilova. Smatra kako u tom razdoblju nije postojala dominantna literarna paradigma, a autori su tradiciju koristili kao sredstvo izgradnje novih literarnih tvorevina (Nemec 2003: 259).

Za autore hrvatske tradicionalne historiografske fikcije, od Šenoe do Nehajeva, vrijedila je Scottova paradigma povijesnog romana. Autori novije historiografske fikcije (Ivan Aralica, Nedjeljko Fabrio, Feđa Šehović i dr.) koncepciju povijesti promatraju u negativnom svjetlu, kao izvor stradanja i nesreće (Nemec 2003: 267-268).

Protagonisti novopovijesnog romana su „slabi likovi“, žrtve i objekti povijesnih zbivanja. Povijesne ličnosti rijetko su u ulogama protagonista. Ako i jesu, nastoji ih se prikazati u svakodnevnom ljudskom izdanju, neidealizirane, s vrlinama i manama ljudi „poput nas“ (Nemec 2003: str. 267-268).

Mali anonimni ljudi kao „svjedoci vremena“ svojim sudbinama i životnim pričama dekonstruiraju mitove i ideologeme povijesti. Idejno su ovakvim romanima slične priče o mogućnostima suživota ljudi različitih nacija, vjera, kultura i ideologija (Nemec 2003: 267-268).

Većina autora naglašava negativno historijsko iskustvo i kritiku zapadne civilizacije. Povijest više nije *magistrae vitae*. U povijesnim se mijenama pokušava ukazati na istost i reverzibilnost povijesnih procesa u kojima uvijek stradavaju pojedinačne egzistencije (Nemec 2003: 267-268).

Zato se povijesni romani često pretvaraju u alegorije ili parabole o ideologiji, vlasti i politici. Kod nekih je autora snažna didaktička nota, prosvjetiteljski žar i moralizam. „Bezumlju povijesti“ često se suprotstavlja etika pojedinca ili etnosa. Nema precizne žanrovske granice. Često je riječ o hibridima poput simbioze povijesnog i obiteljskog genealoškog romana, povijesnog romana i romansirane biografije itd. (Nemec 2003: 267-268).

6. IVAN ARALICA I NJEGOVA POETIKA

Ivan Aralica hrvatski je književnik rođen 10. IX. 1930. u Promini. Završio je učiteljsku školu u Kninu te studij jugoslavistike na Filozofskom fakultetu u Zadru. Od 1992. je redoviti član HAZU, a 2010. odlikovan je za životno djelo nagradom „Vladimir Nazor“ (Ivan Aralica, bez. dat.).

U hrvatsku književnost, prema Jelčiću, ulazi pripovjednom prozom šimićevskog tipa (Jelčić 2004: 539). U prvoj fazi svoga stvaralaštva („Sve u svoje vrijeme“, 1967., „Oluje u tihom ozračju“, 1967., „Nevjernik“, 1967., „A primjer se zvao Laudina“, 1969. i „Filip“, 1970.), autor se zanimao za socijalne procese, opisivao je ljude u graničnim situacijama straha i smrti.

Prema Prosperovu Novaku, najbolji tekstovi iz te faze su novele o ratnim događanjima. Nastavlja da u svojim prvim knjigama mnogo piše o selu i njegovoj propasti u doba socijalizma te prati nevolje doseljenika u grad. Tvrdi da je u svojim ranim radovima često gubio razinu te tako objavio i vrlo loše pripovjedačke stranice koje su na čudan način sentimentalne i iskonstruirane. Zaključuje da mu upravo zbog toga ni bolje proze iz prvih knjiga nisu primijećene (Prosperov Novak 2003: 497-498).

„Konjanik“ je središnji roman Araliciine prve stvaralačke faze jer su u njemu začetci svih tematskih elemenata njegovog kasnijeg opusa. Roman „Psi u trgovištu“, 1979. i „Morlačka tetralogija“ („Put bez sna“, 1982., „Duše robova“, 1984., „Graditelj svratišta“, 1986. i „Asmodejev šal“, 1988.) vrhunac su njegovog književnog stvaralaštva. Morlačka tetralogija uspjela je privući najzahtjevnije čitatelje i kritiku (Jelčić 2004: 539-540).

U romanu „Psi u trgovištu“ pripovijeda se o životu Šibenčanina Antuna Vrančića i Sulejmana Veličanstvenog. Prosperov Novak lik Antuna Vrančića opisuje kao univerzalnog čovjeka bliskog vlasti, učenog hedonista, erotomana i čovjek kojemu domoljublje predstavlja zamršene suprotnosti. Sulejman Veličanstveni, s druge strane, nije samo gospodar konfuznih ideja već i ljudskih života. Njegove su priče ispričovijedane iz pozicije sveznajućeg pripovjedača, sporom jednosmjernom naracijom koja se prekida zbog komentara i retrospekcija. Roman „Psi u trgovištu“ tematiziraju vladare i njihovo „zlosilje“. To je visoko aluzivno djelo s obzirom na stanje Titove vlasti i njegovih poslušnika u Jugoslaviji, koncem sedamdesetih godina. Aralica se ovim romanom približio vrijednostima srodnih povijesnih

naracija o turskim vladarima i njihovim podanicima koje razotkrivaju bit sultanskih satrapa i praksu njihovih režima (Prosperov-Novak 2003: 488-489).

U sljedećim romanima svoje morlačke trilogije² Aralica sublimira iskustva iz svoje prve uspješnice te ih podvrgava još čvršćoj priči. Muku življenja što ju je na duši nosio Antunu Vrančić prenesena je i u trilogiju, npr. u priču o Pavlu Vučkoviću u romanu „Put bez sna“. Prosperov Novak smatra da su „Duše robova“ najbolji roman trilogije u kojima je riječ o životu Matije Grabovca. On sadrži mnogo sporednih likova pomoću kojih je stvorena društveno-povijesna slika hrvatskog naroda u 17. stoljeću. Posljednja knjiga morlačke trilogije događa se za vrijeme napoleonskih ratova. Opisuje književnički život radikalnog Andrije Dorotića koji je bio franjevac, šef policije te pisac učenih rasprava i narodnih epskih derivacija. Roman „Asmodejev šal“ Prosperov Novak smatra isforsiranim te autorovo tretiranje ženskog lika ocjenjuje neadekvatnim (Prosperov-Novak 2003: 488-489).

Prosperov Novak navodi i ostale Araličine romane – „Knjiga gorkog prijekora“, 1994., „Okvir za mržnju“, 1987., „Majka Marija“, 1992., „Četverored“, 1997., „Ambra“, 2000., „Fukara“, 2002. Piše da su se njegovi politički ogledi objavljivali u tisku, skupljali u zbirke i cjelovite knjige poput „Zadah ocvalog imperijalizma“, 1991. i „Što sam rekao o Bosni“, 1995. (Prosperov-Novak 2003: 489-490).

Araličina najpoznatija djela su novopovijesni romani (Šicel 1997: 238) koji se temelje na autorovom pokušaju da dopre do „prakorijena životnog iskustva“ i „otkrića egzistencijalne povijesne zakonitosti“. U njima se osjeća Šenoino usmjerenje književnosti (Mihanović-Salopek 2006: 8). Ali razlikuju se od šenoinskog modela jer „alegorijska i parabolična razina oslobađaju roman puke povijesne dokumentaristike i rekonstrukcije“ te se priča u njima može razviti i bez historiografskog sloja (Milanja 1996: 116).

Araličini romani izvire iz historiografske građe iz koje autor izvlači univerzalne momente borbe važne za egzistenciju naroda i pojedinca. Preko leđa njegovih fikcionalnih protagonista prelama se povijest. Često obrađuje sljedeće motive: težnja za dominacijom nad drugim čovjekom, sistem razaranja i potkopavanja državne vlasti, bitke i klopke održavanja tiranijske vlasti, mentalitet poltronstva nasuprot etičkoj principijelnosti, vapaji za slobodom, sklizavi i složeni putevi pronalaženja opstanka u trenucima moralnog kaosa itd. Univerzalnost

² Prema Prosperovu riječ o „Morlačkoj trilogiji“, a kod nekih drugih povjesničara književnosti, poput Jelčića, o tetralogiji. Ovaj diplomski rad priklanja se terminu „tetralogija“.

navedenih motiva može se povezati s paraboličnim, tj. alegoričnim u romanima Ivana Aralice koji kroz prošlost progovara o duhu suvremenog vremena (Mihanović-Salopek 2006: 8-9).

Šicel povezuje Araličin literarni postupak s Andrićevom poetikom povijesnog romana. Jednostavnom naracijom tematizira morlačku sredinu. Svojim romanima šalje univerzalnu poruku o etičkom statusu čovjeka. Kao tri karakteristična elementa njegovog pripovijedanja Šicel navodi: oslanjanje na usmenu tradiciju, lirske rakurse i epsko često sažeto u gnomski govor (Šicel 1997: 238-239).

U njegovim romanima nema konačnih završetaka, oni su, prema Frangešu, prekinuti „naprečac“. Kao da žele podsjetiti da i u ovostranom zbiljskom životu nema kraja, kao da je naše viđenje završenosti arbitrarno – svaki kraj, novi je početak, nova pouka (Frangeš 1987: 413-414).

Kod Aralice treba spomenuti i njegovu specifičnu jezičnu „nehomogenost“ – romani mu se odigravaju u prošlosti, a jezik mu je podjednako klasičan i moderan. Riječ je o amalgamu koji, prema Frangešu, mora posvjedočiti prožimanju vremena i izraza (Frangeš 1987: 411-413). Prema hrvatskoj enciklopediji taj je amalgam zasnovan na spajanju jezika i slikovnosti koja je karakteristična za franjevačke kronike, narodnu književnost, zapise starih putopisaca i autentični narodni govor Dalmatinske zagore (Ivan Aralica, bez. dat.).

7. ANALIZA ROMANA "KONJANIK"

"Konjanik" (1971) središnji je roman Araličine prve stvaralačke faze (Jelčić 2004: 539) kojim je nagovijestio svoj novopovijesni ciklus (Konjanik 2008).

Temeljem arhivske građe, koju ne montira izravno, pripovjedač rekonstruira povijesne prilike 18. stoljeća u pograničnom području. Čini to radi problematiziranja sadašnjosti. Način na koji inkorporira povijesne podatke karakterističan je za historijsku fikciju, ali njegov odnos prema povijesti je postmodernistički. Prema tipologiji Milke Car riječ je o konstruktivističkom dokumentarizmu zato što se u djelu ne izlaže izravno dokumentarna građa, već se s njom fabulira. Referencijalni izvanknjiževni materijal u djelu odnosi se na slučaj pokrštavanja šesnaestogodišnje Lejle Kopčić iz Duvna. Zbog ljubavi prema Ivanu Radi (Radoš, Radošević) pobjegla je iz rodne Kongore u Mletačku Dalmaciju. U srpnju 1745. godine stupila je u Katoličku crkvu. Krstio ju je splitski nadbiskup Antun Kačić, a kum joj je bio mletački generalni providur Jakov Boldù. Tako je postala Ruža (*Rosa*). Nakon brojnih bezuspješnih pokušaja njezine majke, Tale Kopčić, da je vrati u Duvno, zatražena je intervencija Bosanskog ejaleta. Tako je Lejlina i Ivanova ljubav postala predmetom diplomatskog spora. Vezir Ali-paša tražio je od generalnog providura Boldùa rješenje Lejlinog slučaja. Potom je zatražio da se pred mubašiom Ismail-efendijom i svojim rođacima javno očituje o svojoj vjeri u Splitu. (Škegro, Rimac, Martinović 2012, 9-14). Pogrešno dragomanovo prevođenje dovelo je do dodatnog zaoštrenja odnosa. Do Ali-paše je stigla vijest da je Lejla potvrdila pripadnost islamu iako to nije bila istina. Potpaljujući nemire u Imotskom, Ali-paša je prijetio ratom ako se djevojka ne vrati u Bosnu. Zbog očuvanja mira, mletački je providur održao novo sučeljavanje nakon kojeg se Lejla morala vratiti u Bosnu (Radoš 2017, 138).

Imagološki termini u ovoj analizi korišteni su prema knjigama Davora Dukića „Sultanova djeca“ (2004) i „Tematološki ogledi“ (2008). U tom je smislu važan spomen nacionalnih i vjerskih identiteta – Turci – muslimani, Mlečani – kršćani te nemletački kršćani – Morlaci³.

³ U mletačkim izvorima od 15. do 18. st. prebjezi ili doseljenici, i katoličke i pravoslavne vjere, iz Osmanskoga Carstva, nazivali su se Morlaci. To su bili oni koji su stupili u mletačku vojnu službu ili koji su se naselili u zaleđu istočne obale Jadrana pa čak i na neke otoke. Mlečani su tako nazivali i stanovništvo u zaleđu dalmatinskih gradova, koje se prije Kandijskoga rata nalazilo pod osmanskom vlašću ili je živjelo uz mletačko-osmansku granicu. U nekima od navedenih izvora, naziv Morlaci obuhvaćao je i cjelokupno seljačko stanovništvo izvan zidina dalmatinskih gradova. Bili su poznati kao stočari, ratnici, trgovci i prenositelji poruka

Kao i prostor na kojem se odvija radnja romana, a riječ je o pograničnom prostoru Bosne i Dalmacije na kojem se susreću navedeni identiteti. Njihov susret važan je zbog odnosa prema Drugome. Pri vrednovanju tabora Araličin pripovjedač nastoji ekstradijegetički prikazati njihove unutarnje sukobe. Odnos vlasti prema pojedincu uvijek je negativno označen. Gnomskim eksplicitnim zalaganjem za slobodu, humanistička načela snošljivosti i pacifizam stoji na liniji prosvjetiteljske europske tradicije i idejnog sloja modernističke paradigme (Milanja 1996: 111).

Antropološko-etnografski opisi kao i oni povijesno-politički dočarani su istinoliko⁴. Često se može naići na mnogo opisa detalja koji se inkorporiraju zbog uvjerljivosti što je karakteristično za tradicionalnu historijsku fikciju. S druge strane, autor se postmodernistički poigrava s istinom i neistinom povijesnih zapisa. Navedeni opisi pisani su iz perspektive tradicionalnog pouzdanog sveznajućeg ekstradijegetičkog pripovjedača. Ipak, prema klasifikaciji Julijane Matanović, riječ je o novopovijesnom romanu. Zato što mu je historiografska građa uporišna točka, sama se povijest predstavlja kao ponovljiva činjenica te su junaci romana osobe „slabih“ običnih imena i prezimena čiji su životi nalik životima prosječnih čitatelja. Prebivaju negdje u blizini „jakih“, povijesno provjerljivih i potvrđenih likova te na svojoj koži osjećaju posljedice njihovih odluka. Sve se događa u nekakvom međuvremenu i nije važno koje godine (Matanović 2003: 130). Hutcheon smatra, kao što je

ili robe. Mletački upravitelji u Dalmaciji posebnim su povlasticama i privilegijima poticali morlačke starješine i njihove obitelji na naseljivanje teritorija pod mletačkom vlašću i na borbu protiv Osmanlija kako bi osigurali granicu. Najveći broj Morlaka naselio se u zaleđu dalmatinskih gradova, napose u Ravnim kotarima, tijekom 18. st., u vrijeme mletačko-turskih ratova. Naziv Morlaci polako nestaje iz uporabe propašću Mletačke Republike, 1797. U historiografiji je još prijeporno pitanje etničke pripadnosti Morlaka. Znanstveno je neutemeljen pokušaj srpske historiografije da naziv Morlak uporabi kao istoznačnicu za pravoslavno, a samim time i srpsko, stanovništvo u zaleđu dalmatinskih gradova. Zato što se u mnogobrojnim povijesnim izvorima spominju i Morlaci katolici, odnosno Morlaci „katoličke ili grčke vjere“. Iako se u nekim izvorima oni spominju i kao „narod“ – nisu to bili jer nisu niti pripadali isključivo jednoj etničkoj skupini. Tijekom povijesti morlački su se potomci, u zaleđu dalmatinskih gradova, asimilirali s Hrvatima i Srbima, uglavnom prema vjerskoj pripadnosti (Morlaci, bez. dat.).

⁴ Barthes navodi da je Aristotel tehniku hinjene riječi utemeljio na postojanju neke „istinolikosti“ koja je usađena u duh ljudi tradicijom, Mudracima, većinom, općim mnijenjem i sl. Istinoliko se nužno ne podudara s onime što je bilo (to se tiče povijesti) niti s onime što mora biti (to se tiče znanosti), nego jednostavno s onime što publika misli da je moguće i što se može posve razlikovati od povijesne zbilje ili onoga što je znanstveno moguće (Barthes 2009: 11).

već navedeno, da uvođenje povijesnih ličnosti kao sporednih likova ima funkciju povećavanja autentičnosti napisanoga te prikrivanja spoja fikcije i povijesti (Hutcheon 1996: 193).

U romanu je obrađen motiv pojedinca suprotstavljenog vlasti, demonstracija moći vlastodržaca, mentalitet podanika te motiv borbe za slobodu. Tursko-mletački odnosi prikazani su kroz diplomatsku igru koja je i glavna radnja „Konjanika“. Mlečani u mletačko-turskom sukobu oko Lejle štite “lice svoje vjere”, a Turci – “lice svoga carstva” (Aralica 2006: 133). I jedni, i drugi provode svoje političke interese ne mareći za pojedince kojima se koriste u svojim borbama. Kroz tu prizmu može se promatrati i njihov odnos prema podređenim kršćanima – Morlacima.

Analogno analizi Marine Protrke i za roman „Konjanik“ može se reći da pojedinačne sudbine postaju kolektivni glas, tj. dokumentarizam jednoga vremena (v. Protrka 2006: 210). Autor prikazom mikrokozmosa potiče čitatelja na rekonstrukciju osamnaestostoljetnog makrokozmosa kojeg valja povezati sa sadašnjošću pa se zapitati je li društvo išta naučilo kroz povijest ili su dotični odnosi uvijek isti.

7.1. FINGIRANI POVIJESNI DOKUMENT

„Konjanik“ započinje fingiranim povijesnim dokumentom. U njemu progovara intradijegetički pripovjedač Nikodem koji se, molitvom za svoga brata, u kojoj Mlečane i Turke implicitno opisuje kao „zaklete nam dušmane“, legitimira kao pripadnik kršćanskog, tj. morlačkog Mi-tabora. Na ovome mjestu prisutna je i moralizatorska nota – zlo se poima kao podijeljenost društva „na vjere lažne i vjere istinite“. Zapisi su jedino mjesto u romanu gdje pripovjedač nije ekstradijegetički. Dugom bjelinom izdvojeno je od ostatka teksta, a u fusnoti naznačeno je da su citirani “Zapisi na margini historijskog vrela”. Riječ je o autorskim intervencijama koje su metatekstualni oblik lingvističke samosvijesti. Takav postupak isticanja autor koristi zbog veće uvjerljivosti u istinitost pročitana. Matanović (2003: 144) smatra da je na ovome mjestu riječ o paracitatnom manirističkom postupku koji se pojavljuje isključivo u funkciji uspostavljanja analogija. Hutcheon navodi da je poigravanje s istinom i neistinom povijesnih zapisa element postmodernističke historiografske metafikcije (Hutcheon 1996: 193). Slijedi tekst “Zapisa” (Aralica 2002: 5):

...I ja, đakon Nikodem, posljednji i najmlađi među slugama svete kuće Mihajla Arhandela, počinjem povijest o konjaniku prožet osjećajem moći svevidljivog duha, zazivajući: o slobodi, Gospode, zla kneževa čovjeka Petra Revača koji se otisnu u smrtnu opasnost da okaje trenutnu slabost srca svoga u borbi protiv zakletih nam dušmana. Prosvijetli ga, o Svemogućí, i ne uvedi ga u napast od sada pa za vijeke vjekova.

...Gospode, ako si služi svome Nikodemu namijenio križni put od sudjelovanja u ljudskim činima tijelom prema sudjelovanju riječju, križni put koji neizvjesno započinje i neizvjesno završava, neka bude blagoslovljena Tvoja odluka jer mi kazna mukonosca pričinjava veliku radost kad se od nemira u životu smirujem nemirom među riječima.

...Gospode, o Gospode, ako je to djelo Tvoje, zlo je djelo Tvoje. Zlo je što si nas razdijelio na vjere lažne i vjere istinite. A ako je to kazna Tvoja za pasju narav čovjekovu, kazna je Tvoja okrutna. Mnogo veća nego svi čovjekovi grešni čini od rođenja do smrti. Vjere su kao čavli u tijelu propetoga: dva nam pribijaju ruke za nemilo drvo, a treći krvari tabane. Mi umiremo, Gospode, ne misleći na spas duše naše nego na spas od muka. Mi, nedužni grešnici.

...Ovo govori grešnik koji je spoznao da je dan običan najbliži danu sretnom dok mu lice stoji nagnuto nad vrijeme koga više nema nego u njegovim očima, dok mu je tijelo ispunjeno nemirom i pored mirnih riječi koje zapisuje.

7.2. ISTINOLIKE ANTROPOLOŠKO-ETNOGRAFSKE PREDODŽBE

U romanu se nailazi na puno istinolikih i detaljnih antropoloških i etnografskih predodžbi osamnaestostoljetne svakodnevice u pograničnom području. Karakteristične su za Araličin novopovijesni ciklus jer, kao što je navedeno, prikazuje život običnih ljudi sličnih prosječnom čitatelju. Unutar njih prikazuje odnos pojedinca i vlasti koji uvijek vrednuje negativno.

7.2.1. PREDODŽBA DRUŠTVENOG DOGAĐAJA

Pripovjedač sajamske dane smješta u negativno vrednovano „doba oštih sabalja, provala, pljačke i bezglavog junaštva“. Obilovali su sumnjivom sirotinjom i prosjacima koja je došla jesti iz „tuđeg tobolca“. Njihova je glad prikazana gotovo naturalistički jer ih je dovela do toga da nalikuju „izopćenima iz pakla“;

Neki su bili grlati izvikujući svoje patnje s povišena mjesta, a drugi se šunjali naokolo prenemajući se i glasom i pogledom, s ispruženim rukama sličeci na izopćenike iz pakla. I jedni i drugi pretvarali su sajam u prosjačko sijelo gdje svatko od svakoga nešto traži i nešto očekuje. Uzalud jer nitko nema toliko da usreći više od sebe sama. Nešto vlastita oskudica, a nešto napasno moljakanje bogoradnika zatvorili su samilost onih što su trebali biti darivaoci duboko u njihovim njedrima, i jedva da je koji put kroz napukli otvor siromaštva procurila koja para u ispružene kape i dlanove. Da bi ispunile dužnost prema ništima, bogomoljke su iz svojih torba vadile komade kruha i tiskale im u ruke i džepove, „neka se bar danas najedu“. (Aralica 2006: 80-81)

7.2.2. PREDODŽBA KONJANIČKE SLUŽBE

U djelu postoji mnoštvo istinolikih predodžbi konjaničke plaćeničke službe. Prikazano je tko se i zašto pridruživao konjaničkoj službi, kakva je bila njihova narav, motivacija te njihov odnos prema zapovjedniku. Glavni lik, Petar Revač, je konjanik. Riječ je o tipičnom postmodernističkom liku karakterističnom za historiografsku metafikciju jer je opisan kao svojevrсни ekscentrik te je u djelu periferna figura fikcionalne povijesti. U sljedećem citatu on objašnjava starom Martinu kako je stupio u „kneževu razbojničku družinu“. Upravo ta sintagma ukazuje na negativnu vrijednosnu predodžbu vlasti;

Ti znaš kako sam stupio u tu razbojničku družinu. Ondje gdje sam jeo, ondje sam i služio. Lakše je nositi sablju nego prosjačku torbu. To je jedina pogodba: sablju da ne bi prosio. U kneževoj družini ima šest najboljih momaka, sva šestorica su pogorjelci bez ikoga svoga. (Aralica 2002: 9)

Još jednom je, u tom kontekstu, negativno prikazana vlast – knez – i njezini eksponenti – plaćenici – kao i njihov međusobni odnos. Tako jedan plaćenik konjaničku narav opisuje kao životinjsku – „mi smo marva s ljudskom glavom“ (Aralica 2002: 17). Pripovijeda kako se kod njih „ne zna kad dolazi hirovitost, kad dobročinstvo, kad zlodjelo, podmuklost, zluradost, izdaja, podvala. Sve je to kod nas porazbacano na razna mjesta, u svako doba, radimo ono što

nam padne na pamet i kako nam dune“ (Aralica 2002: 17). Knez svoje plaćenike doživljava kao gadove kojih nikad nije bilo dosta u njegovoj družini. Način na koji ih je vrbovao prikazuje i karakter vlasti – „Morao ih je skupljati na kojekakve načine. Robiti, mamiti, sapinjati intrigama, izbavljati, otkupljivati“ (Aralica 2006: 71-72). O plaćeničkoj vjernosti i pouzdanosti razmišlja na isti način:

Podeš s njima u pohod a ne znaš da li će se s tobom vratiti. I neće ako si mu se koji dan prije polaska ma čime zamjerio. Ostat će u Bosni. (...) Bile su to vucibatine spremne na izdaju i osvetu, a Revač je među njima bio najveća protuha jer ga nikakav mito, nikakva zadovoljstva pružena od gospodara nisu mogla učiniti mijehom koji pije, jede, spava sa zarobljenicima i kurvama i siječe glave na gospodarevo naređenje. (Aralica 2006: 71-72)

7.2.3. PREDODŽBA NARAVI DIPLOMATA

Ambivalentno je prikazana diplomatska poslušnost vlasti koju služe. Ona je ispred morala što je sasvim suprotno poslušnosti konjanika svome knezu. U djelu je prikazana nakon obračuna Petra Revača i nečvenskog kneza. Navodi se kako je Andrija Scarsi bio je „toliko pošten u mišljenju da shvati koliko je ova surova životinja pred njim nevina, ali i toliko nepošten zbog poslušnosti svojoj službi da bi tu životinju, samo kad bi mogao dao odmah zavezati i provesti do kolca, perući ruke i savjest svojom službenom dužnošću (Aralica 2006: 109).“

7.2.4. PREDODŽBA PREBJEGA

Predodžba prebjega važna je zbog jednog od ključnih imagoloških momenata – prelaska u neprijateljski tabor. Tako pripovjedač negativno vrednuje prebjege kada opisujući lice nečvenskog kneza, u trenutku njegova i Revačeva obračuna. To je lice koje služi stranog gospodara;

Revača je gledalo ustrašeno lice sredovječna čovjeka, lice ulizice, lice podlizača, đubrasto lice, lice svaljano od smrdljivog tijesta, ali lice sa dva prigašena oka, u isto vrijeme i izraz molitve i izraz divljeg straha. (Aralica 2002: 15)

Prebjezi u službu drugog gospodara negativno su vrednovani kao „nesimpatični i glupi ulizice“;

Providur je doveo sa sobom svog prevodioca da pročita i prepíše pašino pismo, ali je Ismail efendija prisilio providura da pašino pismo sasluša iz usta Mlečanina koji mu je i prošli put bio u pratnji. Prevodio je lošim talijanskim jezikom kakav umije kreirati nesimpatičan i glup ulizica, komu su bili teški svi poslovi u duždevoj državi, osim onih do kojih nije mogao doći, zbog čega je i otišao u Bosnu. (Aralica 2006: 127)

7.3. POVIJESNO-POLITIČKE PREDODŽBE

7.3.1. PREDODŽBA MORLAČKO-TURSKIH I MORLAČKO-MLETAČKIH ODNOSA

U romanu se kršćani u pograničnom svijetu nazivaju Morlacima. O neprijateljskom morlačko-turskom odnosu može se iščitati iz dijaloga koji Petar Revač vodi s konjanikom nečvenskog kneza, poslanim da ga ubije zbog toga što prelazi iz jednog tabora u drugi;

Što ti se dogodi, Revaču? (...) Zar si lud, da vežeš vjeru s Turčinom? Ni sa svojim rođenim bratom ne možeš, a kamoli s čovjekom tuđe vjere! Čim mu poslužiš za to što te je namijenio, tresnut ćeš o zemlju. Ti si lud, Revaču. (Aralica 2002: 16)

Na više mjesta u romanu pripovjedač moralizatorski opisuje mentalitet masa. Tako su sljedeća dva citata kršćansko-muslimanske, odnosno morlačko-turske, heteropredodžbe koje prikazuju međusobnu konfesionalnu nesnošljivost. U njima se nailazi na vrijednosne i stereotipne aksiome kao što je „kršćanska šuga“, „poganstvo“, kolektivna krivnja kršćana za nevolje bosanskog čovjeka te Božja kazna za grijeh kršćana;

Ti izmučeni konjovoci, pješaci poderanih opanaka i krvavih tabana, što hranu za pretjeruju i brane tovaru robe na jadnim ragama, spajaju svojim slinavim, žednim i gladnim ustima dva svijeta, prodajući, ako se prodati dade, i rasipajući novine tajne i javne po zemlji u koju dolaze o onoj iz koje idu. Ništa ne može ostati sačuvano od njihova nagrivanja. Ti prijatelji štakora i

onog ološa što na štakore sliča a kreće se, na udivljenje, s pomoću dvije noge, znaju i tajne što se još nisu začele. Oni ih predskazuju, oni ih izmišljaju, jer je potreba da se nešto čudno saopći netom se odlegne u novom svratištu, guba na njihovoj duši koju ne može raskužiti ni jedan lazaret, od dvadesetak koliko ih ima uzduž obale. Tko zna koji je od te putujuće rulje u djevojci koja je prošla dvorištem lazareta prepoznao kćer Džafer bega Kopčića, Sigurno nije prošlo bez nekog dara kad je saopćio begu kud mu se kćer skiće, on nije bio krivac za srdžbu u očinskom srcu. No, koliko je tek isti taj tu vijest dao zabadava, uz polić rakije za stolovima gostionica pred zažgarenim očima, poprativši svoje kazivanje najmrsnijim psokama na teret kršćanske šuge koja se osilila do takve bezobraštine da i begovsku djecu otima. I svi oni koji su ga slušali primili su ponuđenu vijest umotanu u tumačenje, onako „zdravo za gotovo“, a kako su na srcu imali neku opačinu, jer bez nje nema čovjeka, neku muku i zazor, svoje vlastito pletivo utkivali su u slučaj begovske kćeri. Kršćani su bili krivi za sve nevolje koje bosanskog čovjeka pritišću i s neba i sa zemlje. I, razumije se, tom zlu treba stati na nogom na šiju. Svi ti do sad odvojeni revolti, svi ti zakukuljeni jadi, i opravdani i neopravdani, i gnjili i prljavi, zagađeni bijedom i samoživošću, nadsvođeni glupim nebom tupana, stali su se slijevati u jednu kaljužinu brodeći iza prnjavih zastava vjerske ugroženosti. (Aralica 2002: 55-56)

U sljedećem citatu opisano je kako se ponaša kršćanska masa kada se dira o njihovu svetinju:

Učmali krugovi i mozgovi, nesposobni za provjetrenu misao i smiono djelo, uvijek se u kritičnom času svog postojanja i nogama i rukama odupiru o nepovredivost svog dostojanstva. „Tko se usuđuje to činiti?“ viču oni. A kad se netko usudi da to učini, onda ne znaju što bi nego traže među sobom krivca koji je zgriješio „onomu gore“, a „onaj gore“ u liku provokatora šalje svoju pokoru. Osim sagrešenjem jednog iz svojih redova, osim prstom kazne Božje, oni ne mogu protumačiti kako se netko usuđuje vrijeđati njihovu uzvišenost. Svaki kretizam, bio on politički, općedruštveni ili karakterni, da bi se održao, traži okamenjenje u sadrenoj svetinji čija je nepomičnost, neosjećajnost, tvrdoća i glupost prirodna stvar kao u svakog kipa. A raširena tragika je težnja svake starosti da se posveti. U jezgri njihove bolećive osjetljivosti prema bosanskom svijetu bila je katolička vjera, nepomučen izraz njihove osobnosti, izuzetnosti i posvećenosti. Moglo je u češanju s muslimanima mnogo što biti odrpano, obeščašćeno, prodano, darovano, podmetnuto, ali je „vjera naša katolička“ morala ostati iznad i ispod tih nedoličnih svjetovnih drapanja, ukopana duboko u svojim pripadnicima kao neranjivo biće dano od boga, kvasac iskupljenja iz ovozemaljskih slasti i rugoba. I kad se pod krilom Božje providnosti našla djevojka koju Svemoćni odabire među poganima da bi im

njen put stavio u izgled kao put spasenja, u vjerom zaslijepljenim ljudima javljala se kolektivna histerija koja svakog od njih čini anđelom navjestiteljem smaka u kojemu će nestati svi njihovi neprijatelji. Spajali su zaštitu obraćenice, vlastitu mizeriju i ukazanu Božju providnost u jedno – u svoje oružje, ne sumnjajući ni časa da je ono nepobjedivo, sveto i svakomu pravično. Sljepoća kolektivnog zanosa u svetoj laži ideje navlačila se na njihove oči kao bijana na oči šugavog stada. Njihov ih je predvodnik morao voditi pod užasnim okolnostima da odjednom pred sobom ugleda i provaliju i ralje vuka. Morao je zabacivati svoje procjene o izlasku i slušati kao zapovijed blejanje slijepih ovnova koji osjećaju samo kuknjavu svojih crijeva i tiktakanje sparušanih mozгова uvijenih u lubanje bez ikakvog otvora prema stravičnom svijetu kroz koji prolaze. (Aralica 2006: 130-131)

Heteropredodžba koja prikazuje tursku okrutnost iskazom se ocrtava u trenutku kada Revač negativno vrednuje neprijateljski tabor u koji je prebjegao. Smatra da to što šutke izdaju „najpoganije“ naloge ne umanjuje njihovu težinu;

Ma koliko u rijetkim časovima mirovanja, kao ono maloprije, dok je sjedio na kamenu, naprezao sluh da čuje miče li se netko po kuli nije čuo ni da vrata škripe, ni da voda kipi u džezvi, ni da se tkogod pomiče po prostorijama. Možda nije imao što čuti, jer se u Kopčića domu sve kreće mekano kao šapa po vunenom sagu: sluge gaze u mekanim papučama još mekanije sagove, gospodari sjedaju u suškavim haljinama na jastuke, suđe se spušta na stolnjake, sve se pokreće u pijanom miru slasti, pokornosti, ropstva i gospodstva, u snenoj i mrtvoj sladostrasti koju Revač nikad nije ni razumio ni prihvatio, jer nikako nije shvaćao zašto bi riječi i pokreti sluge, ako se izgovore i učine tiho i ponizno, bili vredniji nego da je drukčije s istom mjerom poslušnosti, po čemu je mir u izricanju najpoganijih naloga bliskih zločinu i gadosti bio gospodstveniji ako se mig za izvršenje zločina kaže šaptom, strastveno kao ljubavnik dragani miloštu u časovima sretnog sjedinjenja. (Aralica 2002: 22)

U dijelu kada Petar Revač i Lejla bježe iz Duvna u pastirske kolibe u planinama prikazano je kako su se pastiri bojali Turaka. Ponovo je riječ o heteropredodžbi koja se odnosi na tursku okrutnost:

Stanovnici tih koliba žive u stalnom strahu od posjeta jer nijedan nije za dobro, svaki ponešto naudi, svaki ponešto zakine ili samo uznemiri. U te krajeve bez nastamba i putova zalazi samo

onaj koji krade ili onaj koji se skriva, rjeđe onaj koji je zalutao pa traži pomoć. (...) Zato na konjski topot starac proviri iz kolibe zaklinjući Boga da Turčina ne šalje otimati, da Turčin bude dobroćudna momčina s kojim će u razgovoru popiti mlijeko dok se konj bude napasao i pojió. (Aralica 2002: 31)

7.3.2. PREDODŽBA MLETAČKO-TURSKIH ODNOSA

Razgovor između Džafer bega i Mujage svjedoči o međusobnom odnosu u između Turaka i Mlečana u kojemu nema ljubavi. U njemu se spominje mletački i turski odnosno bosanski i dalmatinski prostor:

Džafer beg je pitao za odnose dizdara i nečvenskog lupeža, a Mujaga je odgovarao kako je na granici mirno otkako je prekinuto ratno stanje. Nema upada i krađa, nema paljenja, kao što ni ljubavi nema. I Turci Mlečanima i Mlečani Turcima, odnosno Bosanci Dalmatincima a Dalmatinci Bosancima, žele zlo i snuju zlo, ali se zasad ništa zlo ne događa. (Aralica 2002: 25)

Središnja radnja „Konjanika“ je diplomatska igra prouzrokovana bijegom begovske kćeri Lejle iz Duvna u Zadar. Riječ je o već spomenutom imagološkom momentu – prelasku iz jednog tabora u drugi. Preko njezine i Revačeve sudbine prikazan je odnos moći dvaju carstava te kako ona svojim političkim igrama i interesima utječu na živote pojedinaca. Kada Lejla bježeći dolazi u drugi, mletački, tabor – negativno ga vrednuje. Došla je u lazaret gdje se susreće s časnikom mletačke pogranične straže. Zaključana je u smrdljivom lazaretu kako bi se raskužila te komunicira s mletačkim dužnosnicima. Sama je „shvatila da ova prepečena ljubaznost ima naličje koje od gosta može učiniti utamničenika“ (Aralica 2002: 49).

Opis susreta kninskog providura Leonarda Balbija i Lejle predodžba je mletačko-turske prividne snošljivosti u kojoj žive iz nužde i koristi:

Tako je susret predstavnika jedne zemlje koja s Lejlinim ocem živi u miru iz nužde i koristi, a koja mu duboko u svojoj katoličkoj duši želi svako zlo za koje sama neće biti optužena, i odbjegle begovice koju su ovamo dopeljali religiozni porivi, prikrivani u domu satrapa, da se

rascvjetaju pred kandelama i križevima dalmatinskih crkava, tako je taj službeni susret otpočeo srdačnošću koja to nije bila, bar s jedne strane, jer zna se: to je bila igra u kojoj je jedno zabavljalo drugo, kao što u igri obično biva, pa su bili zadovoljni oboje. (Aralica 2002: 52)

Begovica dolazi po svoju kćer Lejlu u lazaret. Providur po njoj Džafer begu poručuje da mu na silu ne može vratiti kćer jer je zatražila zaštitu mletačke vlasti. Pritom se poziva na stvarni ili fingirani mletačko-turski ugovor prema kojem svaki bjegunac iz jedne države u drugu, ako pri bijegu nije počinio kakav zločin, uživa zaštitu države gdje želi živjeti (Aralica 2002: 61).

Kroz poteze Hećim Oglu-Ali paše stvara se predodžba turske politike, poglavito kad paša kroti raj u preko leđa pojedinaca. On zahtjeva od mletačkog providura izručenje živog Petra Revača. Njegovim ubojstvom želi umiriti narod nezadovoljan novim nametima. U suprotnom se prijeti Mlečanima da će razbojstvo prijaviti Porti jer „sve što ometa kupljenje nameta tiče se Porte“ (Aralica 2006: 102). Kazao je da će onemogućiti i mletačku trgovinu, osloniti se na Dubrovčane, a razbojniku Jusufu Begoviću dati odriješene ruke da harači po granici. „Tako će se gnjev na jednog čovjeka izliti na čitavu državu.“ (Aralica 2006: 102)

Providurov doživljaj pašinog zahtjeva za izručenjem Petra Revača eksplicitno pokazuje mletačku politiku u Dalmaciji i pograničnom području – „ne učiniti ništa da dođe do nemira i rata“ (Aralica 2006: 102). Dva carstva, odnosno dva tabora, vrijednosno su negativno prikazana kao „dva trupla na izdisaju“ koja su „ležala (...) jedno kraj drugoga zamoreni ratom i starošću, nagrizeni bolestima“ (Aralica 2006: 102).

Lejlino očitovanje negativni je prikaz političkog spletkarenja. Mubašir ju je u zadarskoj vijećnici upitao je li još muslimanka. Odgovorila je da jest te nastavila kako želi napustiti lažnu muhamedinsku sektu jer ima vruću želju postati kršćanka. Njemu je to bilo dovoljno. Iskoristio je providurovu naivnost – od Lejle je htio samo čuti da je još muslimanka. Tu je njezinu rečenicu izvukao iz konteksta te je prodao dalje Duvnjacima. Ponašanje turskih izaslanika pripovjedač vrednuje kao „lupeško“ te je njihov nastup iskazno prikazan kao podmukao i taktičarski (Aralica 2006: 126-128).

Mletački providur razmišlja o novonastaloj situaciji dok Turci čekaju Lejlino izručenje. Želi podmititi Hećim Oglu-Ali pašu. Ali se boji da će time izazvati u njemu još veći gnjev, doživjeti poniženje te da će opet biti na istom – na ratu koji ne prestaje. U ovome dijelu Turci

su negativno vrednovani jer ih se naziva „proždrljivim ustima“, ali i Mletačka Republika opisana je kao „stara gospodarica minule ljepote“ (Aralica 2006: 129).

Dalje se kroz radnju pokazuje kako moćni igrači, boreći se za svoje interese, ne mare za živote i tijela pojedinaca koji stradavaju u njihovoj borbi. Tako kada dolazi do mletačkog zahtjeva za drugim suočavanjem kojem bi se Lejla trebala iznova izjasniti o svojoj vjeri, providur je zapravo ne bi zadržavao, ali ga je strah da će biti optužen da oskrvnjuje vjeru te da kršćane predaje za mir na svojoj stolici. Boji se smjene i reakcije svećenstva. Andrija Scarsi smatra da od paše treba ishoditi još jedno suočavanje jer Mletačka Republika nema što izgubiti ako je na njihovoj strani, a ako i nije riješit će se „zla“. Andrija smatra da je borba za tu djevojku neljudska. Iako se spominje ime jedne žene, tu se o ženi ne misli ni ja jednoj ni na drugoj strani. „Jedni štite lice svoga carstva, drugi lice svoje vjere, a u tom zaštićivanju ne propada samo tijelo i duša jedne žene, već duše i tijela svih ostalih koji kao derikože ili vjernici nastupaju pod sjenom zvonika i minareta (Aralica 2006: 132-133).“

Prikazano je i kako mletačka strana manipulira riječima potplaćujući pisara; Scarsi je, iskajući od paše ponovo očitovanje, iskoristio pašinu tvrdoglavost. Potplatilo je njegova pisara da nigdje u pismu ne spominje pregovore, već da s grdnjama i prijetnjama prenese pašine riječi te da ne ispusti da mubašir agi nije dopustio primjenu sile. Kako je to paša htio prisiliti Mlečane bez sile, to samo on može znati. Scarsiju je bilo bitno samo da se sve te nelogičnosti nađu u pismu pa će ga oni koristiti kako budu htjeli (Aralica 2006: 136-137).

Na kraju pripovjedač objašnjava da su Turci cijelo vrijeme bili korak ispred Mlečana koje ponovo negativno prikazuje. Turci su znali okolnosti Lejlina bijega te su iskoristili mletačku „vjersku zaslijepljenost i umišljenost“;

Andrija Scarsi se pitao kako je moguće da nitko od Duvnjaka nije doveo u vezu Revačev bijeg s Lejlinim nestankom. Uvidio je da su uporni u tome da je vrate upravo zato što su shvatili što se uistinu dogodilo. Ne spominju Revačevo ime jer bi im nanijelo samo još veću sramotu – tako bi i svoju kćer učinili ubojicom. Koriste mletačku vjersku zaslijepljenost i tvrde da njihovo dijete bijeg duguje umješnom zavodjenju i obećanjima da bi se kod raje stvorio dojam o slabosti muslimanske vjere, jer, eto, i begovske je kćeri napuštaju. A mletačka je strana već svojom umišljenošću predodređena da bude varana. Ona misli da je čar njene vjere i pitomine neodoljiv za svakoga. I bilo je dovoljno da se jedan graničar ne ponese kao istražitelj nego kao blesan, pa da svi budu obmanuti. (Aralica 2006: 147).

7.3.3. PREDODŽBE ZADARSKO-MORLAČKIH ODNOSA

Oslikane su i negativne heteropredodžbe Zadrana o Morlacima što je važno jer je riječ o imagološkom prikazu dva dalmatinska svijeta. Zadrane pripovjedač negativno vrednuje kao one „koji su se razvili u čudovišta živeći u brizi za svoje podanike po poljima u zaleđu grada“ (Aralica 2006: 98). Oni morlački svijet doživljavaju surovim zbog „krvavih svađa među vjernima i nevjernima, obračuna između kršćana i muhamedanaca, sječe glava, nabijanja na kolac i pečenja uz tinjavu vatru“ (Aralica 2006: 98). Nadalje, smatrali su da Morlake treba „upokoriti te učiniti korisnim i bezopasnima“ na neki od sljedećih načina:

Jedni su se zauzimali za obnovu rata s Turcima, jer da su za vrijeme rata Morlaci zabavljeni upadima u Bosnu, pa nikakva opasnost ne prijete Zadranima, osim ako Morlake pravovremeno ne opskrbljuju barutom i olovom. Drugi su tražili mir. Morlacima bi strah u kičmu utjerivali njihovi gospodari koje bi trebalo izdašno obasipati darovima i privilegijama. Treći su tražili da se izvuče korist iz postojanja dviju vjera među Morlacima tako da se jedna vjera protežira na račun druge. Neka se međusobno glože i žive u onolikoj dozi moći koja bi bila bezopasna njihovim gospodarima! Četvrti su bili za jačanje vojničkog reda, onako kako to rade Austrijanci. Peti su ih nazivali budalama jer bi takva vojska bila opasnija Mlečanima nego Turcima. I tako u beskraj, uz dobro vino i pršut. (Aralica 2006: 98-99)

8. ANALIZA ROMANA „OKVIR ZA MRŽNJU”

Araličin roman „Okvir za mržnju“ (1987) daje društveno-povijesni presjek Jugoslavije s početka 1950-ih godina. Nakon Drugog svjetskog rata komunisti su uklonili političke protivnike iz javnog života. Nacionalizirali su privatna poduzeća, cjelokupno rudarstvo, industriju, promet, trgovinu na veliko, banke i druge gospodarske subjekte. Imovina je oduzeta privatnicima i proglašena državnim vlasništvom. Uvedeno je državno planiranje proizvodnje i razdiobe, ograničenje i postupno ukidanje gotovo svakog oblika privatnog vlasništva, na selu je uvedeno zadružno vlasništvo. Nadalje, uvedeno je i ograničenje te ukidanje slobodnog tržišta kao i njegova zamjena činovničkom razmjenom dobara i usluga. Politički sustav temeljio se na isključivoj ulozi komunista u upravljanju partijskom državom i državnim gospodarstvom. Sve to izazvalo je raslojavanje društva i potaknulo otpore centralizmu i komunizmu. Radnici su bili nezadovoljni najamnim odnosom u državnim tvornicama i rudnicima, seljaci ogorčeni prisilnom kolektivizacijom i stvaranjem seljačkih radnih zadruga, a za ideološke protivnike na Golom otoku osnovan je 1949. koncentracijski logor (Macan, Holjevac 2013: 348-352).

Dakle, doba je kolektivnih povijesnih procesa – kolektivizacije, represije i dogmatizma. Analogno analizi Milke Car (v. 2016: 146), može se reći da je preko njih prikazana sudbina glavnog protagonista koji propada zbog stričeve izdaje. Na temelju pisma stricu, u kojem kritizira nove ekonomske mjere, Kujundžić je proglašen politički nepodobnim. Zbog toga je isključen iz preparandijske zajednice premda je intelektualno bio iznad svih ostalih učenika. Karakterističan je lik postmodernističke metafikcije zato što je tzv. marginalizirana periferna figura fikcionalne povijesti – preko njegovih leđa prelama se povijest. Njegova se sudbina pretvorila u anegdotu iz nekadašnje svakodnevice (Car 2016: 146). Prema tipologiji Milke Car, ovaj se roman može klasificirati kao čisti prozni dokumentarizam jer se najviše koristi eksplicitna dokumentarna metoda – izravna citatna montaža.

„Okvir za mržnju“ sazdan je na stvarnim, obrađenim ili fingiranim dokumentima – školskim dokumentima, dnevniku odgojitelja Jurića, bilješkama pedagoga Božića, službenoj i obiteljskoj korespondenciji kao i na usmeno-književnim elementima poput zahodskih natpisa, poslovice, parola, narodnih i književnih stihova (Okvir za mržnju 2008). Ovdje je riječ o postmodernističkoj inkorporaciji povijesnih podataka u roman gdje se proces „pokušavanja“ asimilacije nalazi u prvome planu.

Radnja je isprekidana komentarima sveznajućeg nepouzdanog pripovjedača u obliku svjedočanstava koja daju širu sliku prijelomnih događaja. U nekim je dijelovima pripovjedač heterodijegetički dok je u ostalima homodijegetički i autodijegetički.

U ovome poglavlju analiziraju se i autorske intervencije u tekst, povezane s metatekstualnim postupcima koji se odnose na lingvističku samosvijest. Sve intervencije utječu na pojačavanje uvjerljivosti teksta kao i na isticanje određenih poruka. Sve citirane rečenice i cjeloviti dokumenti otisnuti su u kurzivu te su izravno montirani. Oni se “ne izdvajaju iz prozne strukture i ne ‘strše’ kao strano tijelo, nego prirodno urastaju u tijek njegova pripovijedanja (...) kao stilski obilježena mjesta” (Jelčić 2011: 254). U slučaju kada pripovjedač svojim svjedočanstvom prekida priču, dijelovi teksta su uvučeni i omeđeni zagradama (v. Aralica 1988: 191-192). Autor se poziva na određene izvore u fusnotama (v. Aralica 1988: 192, 240 i 257) i tekstnotama što je eksplicitna dokumentarna metoda. Velikim štampanim slovima otisnute su političke parole i odabrane ideološke poruke. Erdmann-Pandžić (1991, 43) smatra da je dvostruka svrha specifično otisnutih odjeljaka. Njima se ističu dokumenti koji služe konstruiranju fikcije dok psovke, poslovice i grafiti služe “plastičnoj živosti” i sociološkom svrstavanju govornika. Osim toga, pozivaju čitatelja na osjećajnu reakciju, na smijeh i identifikaciju. Prema Hutcheon bi takva uporaba detalja, karakteristična za tradicionalnu historijsku fikciju, bila „nebitna“ jer služi samo za postizanje uvjerljivosti.

Od čitatelja se očekuje da na temelju dokumentarističke građe rekonstruira povijesne procese i birokracijski aparat s početka 1950-ih godina. Radi bolje kontekstualizacije, uz glavnu radnju, treba pratiti i digresije koje doprinose živosti priče. “Okvir za mržnju” jedan je od rijetkih novopovijesnih romana u kojem Aralica ne ide u daleku prošlost. Njegov je odnos prema povijesti postmodernistički jer, kao i u svojim drugim romanima iz navedenog ciklusa, opisuje univerzalne društveno-političke odnose te tako iznova ukazuje na istost povijesnih procesa.

8.1. SVJEDOČANSTVA

Radnju prekidaju pripovjedačevi komentari u obliku svjedočanstava. Prvo od dva opimjerena svjedočanstva grafički se razlikuje u odnosu na ostatak teksta – uvučeno je i

omeđeno zgradama. U romanu nakon drugog oprimjerenog svjedočanstava slijedi Božićeva bilješka u kurzivu (v. Aralica 1988: 252-255).

(Pričo, stani!... Ovaj pripovjedač što, ili ne zna ništa drugo ili mu drugo ne preostaje nego pričati priče, dobro zna da mržnja ima ružno lice i da joj, ne bi li svoju nakaznost uljepšala i opravdala, treba pozlaćen i kitnjast okvir. Da pokaže kako se uokviruju te slike i da bi se odvažio ispričati ovu priču. On je imao u rukama pismeno mišljenje Martina Kujundžića zvanog Čuko o Martinu Kujundžiću bez nadimka. Dokument je arhiviran i može ga od sada pa dok arhiv zadarski ne izgori pročitati tko god poželi. U sličnim slučajevima, kad bi pronašao dokument kroz koji priča može teći a da se od već rečenog ništa ne ponavlja, on bi ga ili donio u cijelosti ili u odgovarajućim ulomcima. Ovoga puta nije mogao postupiti ni na jedan ni na drugi način i najradije bi ga zaobišao kad bi se zaobići ikako mogao. Njegov je jezik neprobavljiv, i, da se donese u izvornom obliku, bio bi više smiješan nego strašan, iako u njemu osim jezika nema ničeg smiješnog. Netko će reći, što zdvajaš, prepisi ga pa kakav god bio, tako i drugi čine. Ali se ovaj pripovjedač sto puta osvjedočio da je izvornost dokumenta, ako mu je jezik neprohodan, šaka u oči čitaocu. A budući da ne želi ni da ga u čelo lupa ni da ga hrani ribljim kostima, radije će pismo prepričati svojim riječima. Nada se da će čitalac i tako vidjeti kako je politika, koja “nije ni luda pjesma, ni mudra znanost”, nego “vješta umjetnost kojoj je znanost priručno sredstvo” (prema Frano Supilo, Politički spisi, 538, Zagreb, 1970), kad je prihvate nesuzdržani, bezobzirni i neuki ljudi, smo okvir za njihov gnjev i njihovu mržnju... Pričo, poteci, vrata su ti otvorena!) (Aralica 1988: 191-192)

Kad je pisac odlučio ispričati slučaj Martina Kujundžića, osim potrage za dokumentima, obratio se i ljudima koji se slučaja sjećaju, među njima i profesoru Božiću. On mu je ljubazno stavio na uvid svoje bilješke koje su se odnosile na Martina. Na žalost, bilježaka je bilo samo tri. Jedna od njih, u nešto modificiranom obliku, poslužit će da se premosti pripovjedni zijev koji zjapi između trenutka kad je Radojica, kao Poncije Pilat, oprao ruke, predavši drugima pravednika da mu sude, i trenutka u kojem će teći posljednje scene ove priče. Dakle, vezat će dva čvora na pripovjednoj niski. (Aralica 1988: 251-252)

8.2. GOVORI I PREDAVANJA

U romanu se spominju stvarni govori poput Đilasova govora studentima Fakulteta političkih nauka (Aralica 1989, 15) i Lenjinova govora radnicima (5. 12. 1919.) (Aralica 1988: 50). Čak se cijelo jedno poglavlje referira na Rankovićevo izlaganje “O daljnjem

jačanju pravosuđa i zakonitosti” (v. Aralica 1988: 240-247) što je autor naznačio i u fusnoti. Spomenuta su predavanja kakva su se održavala 1950-ih godina – “Revizija marksizma-lenjinizma po nacionalnom pitanju” (Aralica 1988: 108) i “Seljačke radne zadruge, vrsta okućnica, roba na slobodnom tržištu, roba na potrošačke karte i posljedica suše”(Aralica 1988: 118). Kujundžić je održao niže prikazano izlaganje “Preorijentacija seljačkih radnih masa na socijalistički sektor poljoprivrede” (Aralica 1988: 184-188) u kojem su ključne ideološke poruke upućene odraslima otisnute velikim štampanim slovima, a one upućene djeci – kurzivom.

“Odmah na početku, najavljujući temu predavanja, na prvi čavao iza svojih leđa objesio je sliku cvjetnog polja kroz koje za jatom leptira trče dječak i djevojčica. Ispod slike je crvenim slovima pisalo *Zadruge – sretna budućnost sela*, što je bio prijevod pristupačan djeci naslova methodske jedinice, ispisana crnim slovima na papiriću poviše slike “PREORIJENTACIJA SELJAČKIH RADNIH MASA NA SOCIJALISTIČKI SEKTOR POLJOPRIVREDE”. Ispod dugačkog naslova namijenjena učiteljima, SOCIJALISTIČKI PREOBRAŽAJ SELA I REKONSTRUKCIJA POLJOPRIVREDE PUTEM ZADRUGARSTVA MOŽE SE OBAVITI SAMO NA DOBROVOLJNOJ BAZI MOBILIZACIJOM RADNIH MASA KROZ SVESTRAN I SISTEMATIČAN POLITIČKI RAD, Martin je kao drugu po redu objesio sliku koja je, za stolom, ispred police s knjigama, prikazivala čovjeka s naočalima kako nešto govori okupljenim seljacima, koje, je kamera hvatala s leđa pa nije uhvatila ništa osim kačketa, nekoliko ćelavih tjemena i više marama. Slika je imala opis crvenim slovima namijenjen djeci: *Predavanje književnika Gustava Krkleca u seljačkoj radnoj zadruzi ‘Budućnost’ u Brdovcu, kotar Zagreb.* (...) Pod natpis sklopljen od više natuknica, “UNAPREĐIVANJE I MEHANIZACIJA POLJOPRIVREDE PREDNOST KRUPNE ZADRUŽNE PROIZVODNJE NAD INDIVIDUALNOM, KOMASACIJA, ARONDACIJA I MELIORACIJA”, objesio je sliku prostranog žitnog polja na čijem se rubu do na kraj horizonta protežu odvodni kanali i na kojoj u središtu tri traktora, jedan za drugim, vuku kosilice za kojima idu radnici slažu snopove u krstače. Ispod slike je za djecu pisalo: *Žetva na poljima seljačkih radnih zadruga kotara Zemuna.* Pred tako lijepom i bogatom slikom Martinu je bilo zadovoljstvo, što se osjetilo i u treperenju njegova glasa, uvjeriti djecu da se brže kosi kosilicom nego žanje srpom i da bi u donjem toku Orašnice bilo moguće isušiti močvaru, pa bi se dobilo polje malne kao zemunsko i nestali bi prokleti

komarci. Još duže i još lakše, da se na maloj njivi ne može orati traktorom kao na velikoj i da bi se, samo da se međe poruše, dobila četvrtina poljoprivrednih površina više nego što ih sada imamo. Onda je pod natpis crnim slovima. "IZGRADNJA NOVIH LJUDI, ULOGA DRUŠTVENIH ORGANIZACIJA U KIDANJU SA STARIM SHVAĆANJIMA I PREDRASUDAMA TE RAZVIJANJU NOVIH ODNOSA PREMA RADU", izvjesio crtež M. Nikolajevića: "Zadrugari na godišnjoj skupštini", na kojem svi sjede, a jedan se u šubari digao, uperio prijeteći prst prema nevidljivom stolu predsjedavajućeg i njemu, nevidljivu, i svojim vidljivim susjedima namrštena lica govori ovo: *Kod nas, drugovi, slabo jedu oni koji su fizički sposobni, a neće da rade. Jest će još slabije ako ne budu radili; a doći će vrijeme kad će jesti sasvim slabo i prolaziti još teže kad im onemogućimo svaku špekulaciju.* Očito, to što govori, citat je iz govora nekog rukovodioca, ali Martin ili nije znao ili nije htio, kako bi se riječi pripisale volji naroda, napisati koga. I nije se ogriješio po autorsko pravo. Otkako je u modernoj politici glas božanstva koji upravlja ljudima zamijenjen glasom naroda, svaki političar voli, kao što su stari voljeli kad su ih divinizirali, da se njegov glas pripisuje narodu. Može i obratno! Pod natpis za nastavnike, "DA SE ISTINITO PRIKAZUJU DOGAĐAJI I LJUDI IZ VELIKE BITKE NA NAŠEM SELU", Martin je objesio dvije slike. Legende ispisane crvenim slovima opisuju njihov sadržaj: *Zadrugari iz Starih Mikanovaca, kotar Vinkovci, prilikom nastupa ma smotri "Seljačke sloge" u Zagrebu.* – Eto, djeco – rekao je Martin odahnuvši, jer je prošao najteži dio predavanja: prevođenja s jezika politike na jezik djeteta. – Kroz ovaj kratki razgovor i razgledanje slika vidjeli smo što se danas događa na našem selu. Te veličanstvene promjene opisuju reporteri, obrazlažu znanstvenici, u note stavljaju skladatelji, a o njima pjevaju i pjesnici, kako oni što pišu pjesme za odrasle, tako i oni što ih pišu za vas mališane. Jednu takvu pjesmu mi ćemo danas obraditi. To je pjesma Grigora Viteza »Brazda na ledini«, malo skraćena:

Tek što se prva rasanila zora,

I prve ptice zanjihale granje,

Brigada moja uz pjesmu motora

Pojezdi rosnim poljem na oranje.

Dok dan je rasto i vedar i velik

Njivih ja, orač na trobrazdom plugu;

Zdravicu zemlju krojio je čelik,

Traktora šum je zvonio u lugu.

To danas čovjek preko rodnih njiva

Ide motornim koracima diva.

I zemlji mojoj ljepši vid se stvara,

Dok brazdim tako od huma do huma;

Od jeke naše bježi prošlost stara;

Nestaje nekud iza tamnih šuma.“

8.3. NOVINE I ČLANCI

Od novina se spominju “Prosvjetni vjesnik” (Aralica 1988: 89), “Glas Amerike” (Aralica 1988: 109), “Vjesnik” (v. Aralica 1988: 171-174), “Pedagoški rad”, (Aralica 1988: 124), “Hube” (Aralica 1988: 119) i školske zidne novine “Šaljivi kutić”. Što se tiče lingvističkih metatekstualnih postupaka treba spomenuti da su cjeloviti prikazi “Kutića” odvojeni kurzivom jer pripadaju publicističkom funkcionalnom stilu. Parole unutar njih ispisane su velikim štampanim slovima što je vidljivo i u sljedećem citatu:

U “Šaljivom kutiću” Kujundžić je velikim slovima ispisao: JEBEŠ ZID NA KOJEM NIŠTA NE PIŠE! Parola se toliko sviđjala učenicima da su je stali ispisivati po zidovima, na kamenju, na marginama bilježnica i knjiga, posvuda gdje bi se našla kakva slobodna ploha. Ličiocu su ličili zidove, a sutradan bi na bjelini iskrsnuo protest protiv praznine. Počelo je i dopisivanje. Netko je i u “Šaljivom kutiću” dopisao: JEBEŠ I ONAJ NA KOJEM BUDALE PIŠU. A po zidovima se pisalo i više i grublje. Da ovo dopisivanje ne bi dobilo službeno priznanje, jer se nalazi na zidnim novinama koje su za školu službene, Maglica je zapovjedio Martinu Kujundžiću, glavnom uredniku, da i svoju izreku, koja je pokrenula lavinu, i rečenice koje su joj dopisane, prekrije nekim crtežom. I neka ne misli da mu to nalaže zbog početne riječi: danas su i riječi postale ravnopravne. Nalaže mu radi njega sama: previše je buke podigao tim praznim zidom. Kujundžić je od svoje izreke napravio držalo s perom koje ispisuje veliko slovo J, a od dopisanih rečenica tintarnicu veličine lonca. Neki kažu da je time zaoštrio kritiku, neki opet da ju je otupio. (Aralica 1988: 73-74)

Tekstnotom je označeno da se o zadrugama citiraju teze Kardeljeva članka “Zemljoradničko zadrugarstvo u planinskoj privredi” (“Komunist”, broj 3/1947) i članka V. Begovića “Naša poljoprivreda i pitanje njenog socijalističkog preobražaja” koje su otisnute u kurzivu;

Socijalističku industrijalizaciju mora pratiti unapređivanje poljoprivredne proizvodnje, osiguranje industrije poljoprivrednim sirovinama i radnom snagom. Sitnovlasnička struktura

naše poljoprivrede kočnica je njenog razvoja i osnovni uzrok bijede i zaostalosti seljaka. Nemoguća je primjena krupne mehanizacije i napredne organizacije rada. U sitnovlasničkoj poljoprivredi proizvodnja i dalje ostaje primitivna. Prevođenje seljaštva na kolektivnu proizvodnju mora se izvršiti na osnovi dobrovoljnosti i svjesne odlučnosti radnog dijela seljaštva. U tom seljaštvu treba pružiti ozbiljnu i svakodnevnu političku, organizacionu i materijalnu pomoć: zabranu prodaje zemlje, nacionalizaciju zemlje, porez, otkup i osnivanje mašintraktorskih stanica. Uredbama i vezanim cijenama treba potiskivati kapitalističke elemente na selu. Forma i metoda rada neprijatelja protiv zadruga i zadružbine imovine. Otkrivanje i onemogućavanje neprijateljske djelatnosti. Zakonska zaštita zadruga i zadružne imovine. Uzdizanje kadrova sposobnih za rukovođenje zadrugom. (Aralica 1988: 159)

8.4. UREDBE I SLUŽBENE OBAVIJESTI

Uredbe i službene obavijesti isto su odvojene od ostatka teksta kurzivom jer je riječ o oblicima administrativnog funkcionalnog stila od kojih neke imaju publicističke elemente.

U sljedećem citatu prikazane su teze koje su, prema romanu, izvučene iz dopisa Ministarstva financija i obavijesti o uredbi savezne vlade koju je poslalo Oblasno povjereništvo za prosvjetu. Riječ je uredbama koje se odnose na prelazak s bonova na ekonomske cijene, višestruku inflaciju te dodatak za radnike i službenike (Aralica 1988: 167).

- a) *Od prvog studenog prestaje snabdijevanje osnovnim prehrambenim artiklima na osnovi bonova za prehranu i uvode se ekonomske cijene za sve artikle. Trgovine su obaviještene da toga dana na tržištu bude dovoljno prehrambenih artikala. Razumije se, prelazak s vezanih cijena na ekonomske izazvat će poskupljenje živežnih namirnica. Tako će šećer poskupjeti tri puta i stajat će sto sedamdeset i pet dinara po kilogramu, a masnoća tri i pol puta i kilogram će svinjske masti stajati dvjesto šezdeset dinara. Kruh za prosinac i studeni, dok se tržište ne stabilizira, ostat će na istoj cijeni, jer bi poskupljenje kruha kao osnovnog artikla imao u prvi mah neželjene političke posljedice.*
- b) *Da bi se ublažilo poskupljenje živežnih namirnica, primat će poseban dodatak. Njegova visina utvrđena je uredbom savezne vlade prema kategoriji R-karata koje su radnici i službenici primali prije prvi studenog za snabdijevanje osnovnim prehrambenim artiklima, odnosno prema iznosu novčanih bonova za ishranu koje su primali radnici i službenici.*

c) *Novčani bonovi za kupovinu obuće, odjeće i druge industrijske robe ostaju i dalje na snazi sve dok te robe ne bude toliko da zadovolji potražnju. Štoviše, cijena te robe smanjuje se za deset posto. Nasuprot tom pojeftinjenju, koje će dobro doći radnicima i službenicima, jer oni primaju bonove za industrijsku robu, promet željeznicom poskupljuje tri puta, brodom četiri i pol, a autobusom tri. Poštanske usluge povećat će se pet i pol puta, a bolničke usluge i lijekovi poskupljuju šest puta. Svi ostali artikli, prehrambeni i oni drugi koji ovdje nisu navedeni, kao i sve ostale usluge, poskupljenjem će pratiti artikle i usluge koje su ovdje navedene.*

U niže prikazanom citatu prikazana je okružnica kojom zamjenik ministra svim domovima u Hrvatskoj poručuje da trebaju prestati pristizati žalbe na njihovu adresu jer je sve već objašnjeno u okružnici i dnevnoj štampi. Ističe činjenicu kako će se broj djece u domovima, kao i osoblja, smanjiti, a nadležstvo prebacuje na narodni odbor kotara i upravitelje domova (Aralica 1988: 205-206).

Prelaženje domova s budžetskih na samostalne ustanove izazvalo je izvjesno nesnalaženje kod uprava domova i negodovanje roditelja što odsad moraju plaćati uzdržavanje svoje djece. U vezi s tim neki nas domovi brzojavno ili telefonski pitaju što će biti s njima. Od strane roditelja svakodnevno dobivamo pismene žalbe na određenu visinu plaćanja. Neki i osobno dolazne k nama i grubo protestiraju tražeći pravedna rješenja. S tim treba prestati jednom i zauvijek. Našom okružnicom 17821 od 25. listopada tekuće godine date su direktive u vezi s novim poslovanjem u domovima. U dnevnoj štampi objavljene su nove uredbe i date dopune i objašnjenja pojedinih stavki. Te uredbe i dopune trebaju proučiti upravitelji domova, organi starateljstva i savjeti za prosvjetu, pa neće biti razloga nikakvoj zbrci. Činjenica je, i s njom se treba pomiriti, da će smanjenje djece u domovima, a ono će biti ponegdje malo a ponegdje veliko, dovesti do smanjenja broja tehničkog osoblja i odgojitelja, a ponegdje će, na žalost, doći u pitanje i opstanak doma. Žalbe roditelja na visinu plaćanja ne treba upućivati ovom ministarstvu, jer se te žalbe u ovom ministarstvu ne mogu riješiti. Ako se nešto od mase tih žalbi može riješiti, onda to može učiniti samo narodni odbor kotara u dogovoru s upraviteljem doma, a i to samo u izuzetnim prilikama, jer žalbe treba presjeći i težiti da se stanje što prije normalizira. Treba paziti i u tu svrhu poduzeti odgovarajuće korake da nesnalaženje uprava i ovo nezadovoljstvo roditelja i učenika ne izazove individualne i kolektivne izgrede, što bi bacilo ružnu sliku na novi način financiranja i prešlo iz nadležnosti organa prosvjete

organima sigurnosti. Desi li se to, uprave domova i škole ne mogu reći da su u tim propustima nedužne. Zato treba pojačati budnost.

Na početku akademske godine učenicima je određeno što moraju imati od obvezne opreme putem obavijesti izvještene na školskim stupovima:

Svaki đak mora sa sobom donijeti: slamaricu sa slamom, pokrivače i prostirače, najmanje dva para donjeg rublja i dva para čarapa, nekoliko maramica, ručnik, pribor za jelo, četku za zube, odjeću i obuću i sve ono što mu lično treba, jer osim golog kreveta dom mu neće moći ništa drugo dati. Odjeća, posteljina i pribor za jelo i higijenu moraju biti čisti i uredni, jer će u protivnom učenik biti vraćen kući. (Aralica 1988: 36)

8.5. DNEVNIČKI ZAPISI I BILJEŠKE

Autor u fusnoti 15. poglavlja napominje da su preuzeti dijelovi, koji su ispisani kurzivom, iz dnevnika odgojitelja Perića (v. Aralica 1988: 257). Slijedi primjer jednog dnevničkog zapisa:

„Ne samo što suluda graja – bilježi profesor pri kraju drugog zapisa – oduzima prostor hrabrima i proumljenima, onima koji smiruju strasti i bijesne privode razumu, nego i nuka one koji ni u čemu nemaju mjere, koji misle kao lopata, da poduzimaju svojevoljne korake, za koje nemaju odobrenje od onoga koji im je dao pravo na izživljavanje mržnje u zadanom okviru. Tjerani silinom svoje pomame i surovošću svoje nekultivirane naravi, oni prelaze okvir i, ne savladavaju li se na vrijeme, postaju neovisni i nesavladivi.“ (Aralica 1988: 264)

8.6. LETCI

Kada je svrab došao među učenike, doktor Viler dijelio je letke o njima. Dijelovi teksta otisnuti su velikim štampanim slovima radi pojačavanja uvjerljivosti. Tako aktivni čitatelj može zamisliti pred svojim očima letak koji je ovako izgledao:

Na papiriću koji je u zaglavlju s jedne strane imao orla sa „svastikom“ u pandžama i naslov BORBA PROTIV UŠIJU, a na drugoj samo pitanje ŠTO JE TO SVRAB, tekstovi su do pola lista bili na njemačkom a od polovice na hrvatskom jeziku. S one strane gdje su prostor zauzele uši, nalazile su se upute kako rukovati praškom. Tu si mogao pročitati:

Prašak je otrov koji dodirrom uništava uši... Upotrebljava se samo izvana... Ne smije se držati blizu hrane... Kutija ili posuda u kojoj je bio prašak ne smije se rabiti za spremanje hrane.

Na kraju njemačkoga i hrvatskog teksta nalazi se crtež, a ispod njega objašnjenje da se spravom kakva je na slici mogu i obučeni ljudi zaprašivati. To se čini, nastavlja uputa, s pomoću gumenog balona sličnog onom u automobilske trube, koji ima dulju cijev od lima, drva ili gume sa suženim otvorom. S druge strane listića, s one koja je pripadala svrabu, na početku se objašnjava kako tu neugodnu bolest uzrokuju sitni ušenjci koji se zavuku u ljudsku kožu, a noću, kad se tijelo u postelji ugrije, ožive, stanu gristi i izazivlju nesnošljiv svrbež. Osim što je uzročnik nesanice i iznurenosti, svrbež sili na češkanje, a češanje izazivlje krv i kraste. Pri kraju teksta daju se opširni savjeti kako se za liječenje svraba, ako nema lijeka pripremljena u apoteci, od maslinova ulja i sumpora pripravlja lijek ju domaćoj radinosti. (Aralica 1988: 46-47)

8.7. ZAPISNICI

Zapisnici s ispitivanja četvorice Martinovih prijatelja zbog metatekstualnih elemenata poput korištenja kurziva i specifičnog prijeloma, grafički su zabilježeni kao pravi zapisnici koji su izgledali poput oprimjerenog Babinog:

B a b a r e v i ć I v a n, rodom iz sela Krivodola, kotar Imotski, učenik IVb razreda Učiteljske škole u Kninu

Upitan, provokativno, da kaže ime organizacije koja je 12. prosinca osnovana u stanu Veronike Martinović i kakav je njen program djelovanja, ili, ako mu je lakše, kako možemo

doći do pismenog oblika tog programa, on je uzbuđen, ne dopuštajući da ga se prekida, počeo govoriti, a ovo što je zabilježeno samo je izvadak iz onoga što je rekao:

Organizacija? Program djelovanja? Ma tko je to rekao, jebao mater svoju! Ja da se bavim tim sranjem! Ja? Držite li vi mene za kretena ili čovjeka? Ja priznajem da nisam neka velika pamet, ali nisam ni budala da bih se išao baviti politikom, drugom nekom, jer mi je dosta i ove naše što se s njom moram baviti. Ja sam kod te Veronike bio dva puta. Jednom, kad smo ispraćali Martina, i ostao sam duže nego sam morao zato što mi je produžavala rukav na ovoj jebenoj jaketi. Evo, pogledajte! A drugi sam put tamo bio da mi produži nogavice na ovim posranim gaćama. Evo, i to možete pogledati! Produžila ih, a još su kratke. Čovječe, mi smo prvu večer, kad smo tamo bili, plakali, razumiješ, plakali, a jebalo nam se za sve organizacije i njihove platforme djelovanja. A drugi sam put, jer Martina nije bilo, ja, onako malo dobacivao Veroniki, i ona se smijala kao da je škakljam. A da je meni prvi ili drugi put Martin rekao, hajde da osnujemo organizaciju i potkopavamo režim, jebao bih ja njemu mater i rekao, gubi se u kurac ti i tvoja organizacija. Gdje je pamet tomu što misli da bi Martin, neka je izašao iz doma, moga osnivati organizacije za rušenje socijalističkog društva? Martin da ruši socijalizam? Ma hajte, molim vas, to je obična pizdarija. On bi osnivao organizacije, ali one što će socijalizam učvršćivati. I koji to kurac može misliti da bi se ja zbog tih neprijateljskih poslova s njim družio! Ma, čujte, ja za ničim ne mogu popizditi, ja uvijek držim svoje, a ostalom svaka čast. I sad, da bih ja s Martinom rušio državu. Ma, ja sam, čovječe, volio Martina, jer nije bio pizda ko svi oni jebeni odlikaši, da digne nos, da kaže: ja pa ja. On je bio najbolji, to će ti reći i čovjek i kurva u školi. Prema nama, mirnima i radišnima, bio je drugarčina, a nije volio one nadrkane što se prave važni, kurče se u ovom i onom i šta ti ja znam. Njih je nabijao na čačalicu. E, ja sam ga volio jer se nije pravio važan, jer je znao više od svih nas, jer je bio knjiški moljac, ali je znao i praseća govna čistiti, a volio sam i što je one nadrkane nabadao, samo sam mu uvijek govorio: Martine, pošalji ih u pizdu materinu, ako te ne sjebu danas, sjebat će te sutra. Zato, brate, zaobiđi govna. Organizacija? Platforma? Čini se da te drkadžije neće sjebati samo Martina nego i nas četvoricu! O, jebali oni sliku svoju! (Aralica 1988: 237-238)

8.8. SLUŽBENA KORESPONDENCIJA I ŽALBE

Na više se mjesta nailazi na službenu korespondenciju koja je, kao dio administrativnog funkcionalnog stila, odvojena kurzivom.

Na ovom mjestu navodi se primjer koji se odnosi na imenovanje profesora Turića. On se dobrovoljno javio u učiteljsku školu za predavača predvojničke obuke, a plaću je tražio u obliku hrane i smještaja. Nakon nekog vremena pokušao je doći do imenovanja za nastavnika. Uspio je u tome da vojni odsjek željeni zahtjev uputi Ministarstvu koje se oglušilo, a upravitelj škole je od istog vojnog odsjeka dobio dopis u čijem prikazu autor namjerno čini pravopisno-gramatičke pogreške radi ironizacije službene vlasti (Aralica 1988: 86):

Pošto do danas niste nijednom isplatili nastavnika koji radi po pitanju predvojničke obuke u vašoj školi tese umoljava gornji naslov da bi poveo računa i da bi drugu mogli da isplatite u nazad četiri meseca koja je već radija a koji su i uvedeni u vašem dnevniku. Za isplaćivanje druga Turića Miljenka to vi morate voditi računa dabi mogli na vreme dobiti isti kredit i isplatiti ga na vreme kao svog nastavnika.

Direktor škole bio je poslušan organima vlasti te je dao suglasnost za Turićevo postavljenje, ali, budući da se bez imenovanja nije moglo doći do novca, on je Veljku Vladislavljeviću, načelniku vojnog odjeka, službeno odgovorio sljedeće (Aralica 1988: 86-87):

Mi smo poslali platni spisak Oblasnom narodnom odboru u koji je bio uvršten i drug Turić, ali su ga oni prekrížili i za nj nisu poslali novac, obrazlažući nam to na margini da su tako postupili jer Ministarstvo još nije donijelo odluku o postavljenju vodnika Turića za nastavnika. Zato vi urgirajte kod Ministarstva da takvu odluku donese.

Nakon što su smanjene subvencije za domove, žalbe su počele pristizati sa svih strana. Jedna od njih je i sljedeća:

Član sam serez, te moja ekonomska moć nije u stanju da bih mogao uzdržavati novčani udio za izdržavanje djeteta, jer nemam poljoprivrednih proizvoda u tolikoj moći. To dokazuje i moj godišnji prirez. Imam šest članova obitelji koje ja moram pretežno izdržavati sa svojim trudodanima, a sa zdravstvenim stanjem ne stojim dobro. U protivnom slučaju bit ću prisiljen dovesti dijete kući. A to bi za mene bio velik udarac. (Aralica 1988: 204)

8.9. PISMA

U romanu se nailazi na pisma, odvojena kurzivom, kakvo je i sljedeće:

Dragi Martine, drago srce moje!

Majka se je rastužila i naplakala kad je čula kakve joj muke mučiš i kakve si prepatio. Kamo god idem, na tebe mislim: koga god gledam, tebe vidim. Majka će i dalje suze prolivati, ali ti, dušo moja, nemoj brigu brinuti. Stric je meni rekao, kaže, piši mu neka nađe stan u gradu, neku dobru obitelj, pa neka, kaže, pogodi kiriju za novac, a hranu ćemo mi slati, malo žita i malo mrsa. I stric ti poručuje, neka paziš da što manje novaca plaćaš, jer do novca teško dolazimo. A od kuruza neka bude koliko zatraži, stric je bio u berbi kod Šida, i dobro je zaradija, i lipo smo se pomogli na našim njivama, pa ćemo ga, Bogu hvala, ako nam ga ne odnesu, imati i za sebe i za tebe. Stric kaže, najteže je s prevozom. A ja njemu velim, braco, natovarit ćemo na konje i put pod noge, naši su stari žito iz Zenice dogonili, možemo i mi, nije Knin preko svita. Ma isto, janje moje, pitaj ti tu obitelj kod koje se udomiš imaju li oni koga poznata ili kakav način da žito lakše u Knin dognamo, pa, ako imaju, nećemo biti neljudi, dat ćemo im žita i priko pogodbe. Eto, zlato moje, budi poslušan svojim nastavnicima, uči, a od onog što ti reko, javi nam što je i kako je. Čuvaj se vitra i kiše, čuvaj se svakog zla, a ja ću Boga moliti i za tvoje zdravlje i za tvoju sriću. Primi mnogo pozdrava od dida, babe, strica i strine, stričeve dice, svoga brata i svojih sestara. A ponajviše, dušo moja, od svoje majke Filomene. Jer, janje moje, svi mi tebe volimo i svi se mi tobom ponosimo, jer i jesi, Bogu hvala, uvijek bio za diku. (Aralica 1988: 209-210)

8.10. USMENO-KNJIŽEVNI ELEMENTI

Od usmeno-književnih elemenata u tekstu se nailazi na zahodske natpise, stihove, poslovice i parole. U prva dva citata riječ o ulomcima unutar kojih su zahodski natpisi ispisani kurzivom. Navedena izreka isto je u kurzivu. Politička parola ispisana je velikim štampanim slovima. U posljednjem se ulomku nalaze “profesorske” parole – ispisane malim štampanim slovima – vezane uz pravila održavanja plesa.

Korina nije imala sreće u pronalaženju zapisa koji bi bili korisni za procjenu duhovnog i političkog stanja među đacima. Samo u nedostatku boljega, prijavila je Maglici ovakav zapis: Ljudi, dosadno je! Što da radim! napisao je očajnik na zidu iznad klupe. Plači! odgovorio mu je drugi učenik. Misli na mene! dopisala je neka koketa. Složili su se da dosada ne može biti opća pojava u našoj uzavreloj mladosti, da se ona javlja kod rijetkih izuzetaka. I prešli su na ono što je pronašla Martićka i protumačila kao nakaradan pogled na pripadnike suprotnog spola: Muškarci su kao zahodi: ili su zasrani ili su zauzeti. Žena je kao zemlja: što je dublje oreš, bolje rađa. To bez sumnje zavređuje pažnju, složio se Maglica, jer je to zastranjivanje, ali se može oprostiti mladićima i djevojkama koji su erotski zreli, a još neko vrijeme moraju pričekati na erotsku praksu. Pa, tjeraj dalje! Tko je pronašao nešto bolje? Ile Mrdalj našao je sumnjiv deseterac: Nastavniče, ispravljaj bandere, Dok te moja klapa ne odere! – Mladenačko pretjerivanje! – rekao je Maglica. – Taj nikoga neće oderati. Idemo dalje! Došle su na red preradbe narodnih poslovice koje su pronašli dijelom Mrdalj, a dijelom Martićka: Istina se uvijek mijenja, a laž ostaje ista. Tko drugom jamu kopa, taj je lučki radnik. Tko visoko leti, taj je pilot. Misliti, znači ne znati. (Aralica 1988: 61)

Naišli su još na natpis: *Ova naša škola kao neki greben;/uđeš u nju nevin, a izadeš jeben.* (Aralica 1988: 62)

Kočijaš Krce često koristio izreku hrabreći Kujundžića, Babu, Doku, Čipina i Klepu (Aralica 1988: 75) – *Svaka je noga u guzicu jedan korak naprijed.*

Magličini pomoćnici u stvaranju plana borbe protiv ušiju i svraba radili su pod parolom “ILI ĆE UŠI POBIJEDITI SOCIJALIZAM ILI ĆE SOCIJALIZAM POBIJEDITI UŠI” (Aralica 1988: 35).

U preparandiji su se održavali plesovi. Maglica je često prigovarao Mirku Sredoju, sviraču na bisernici, uz čiju su glazbu učenici plesali, da svojom svirkom razbija kolo. Umjesto da ih potiče na kult narodnih plesova, širi malograđansku dekadenciju u obliku tanga, valcera i svinga. Kako ta prigovaranja nisu urodila plodom, tj. Nije uspio smanjiti volju za plesom, zabranio je plesanje tijelom uz tijelo i licem uz lice koji su, prema Maglici, pobuđivali kod učenika niske strasti, tjerali ih na sanjarenje i umanjivali radni učinak. Kako mu ni ta zabrana nije pošla za rukom, zabranio je da jedan par u toku večeri zajedno otpleše više od dva plesa, zahtijevajući demokratičnost pod parolom “Svatko sa svakim” (Aralica 1988: 62-63).

7. ZAKLJUČAK

Analizirani romani pripadaju novijoj historiografskoj fikciji, tj. novopovijesnim romanima. U njima je prisutna negativna koncepcija povijesti što je vidljivo po sudbinama glavnih junaka. Oni su „obične“ osobe – Lejla Kopčić, Petar Revač i Martin Kujundžić – koje žive „običnim“ životom dok ih ne „usiše“ vrtlog povijesnih zbivanja. Stradavaju zbog igara političkih moćnika i njihovih pijuna koji su od njih moralno inferiorniji. Takvi likovi karakteristični su za historiografsku metafikciju jer je riječ o marginaliziranim i perifernim figurama fikcionalne povijesti.

U „Konjaniku“ se pojavljuju i povijesno potvrđeni sporedni likovi – Hećim Oglu-Ali paša, duvanjski beg Kopčić, mletački providur Baldu, mubašir Ismail Efendija – čije odluke izravno utječu na živote glavnih junaka. Uvođenje povijesnih ličnosti kao sporednih likova karakteristično je za tradicionalnu historijsku fikciju te ima funkciju povećavanja autentičnosti napisanoga i prikrivanja spoja fikcije i povijesti.

Iz navedenog je razvidno da je riječ o „istim i reverzibilnim povijesnim procesima“. Bez obzira na vremenski razmak između dvije radnje, poruka autora je ista – povijest nije *magistrae vitae*.

„Konjanik“ pripada konstruktivističkom dokumentarizmu jer je nastao temeljem arhivske građe koja se u romanu ne montira izravno i s kojom se, uz pomoć pouzdanoga sveznajućeg pripovjedača, fabulira priča. Povijesni podatci asimilirani su u romaneskno tkivo, što je značajka tradicionalne historijske fikcije. S druge strane, „Okvir za mržnju“ primjer je čistoga proznog dokumentarizma i historiografske metafikcije zato što je sazdan na eksplicitno prikazanim stvarnim ili fingiranim dokumentima koje nepouzdana sveznajući pripovjedač inkorporira u tekst.

U oba se romana često nailazi na mnoštvo opisa detalja koji se inkorporiraju zbog uvjerljivosti što je karakteristično za tradicionalnu historijsku fikciju.

Analizom metatekstualnih postupaka koji se odnose na lingvističku samosvijest – autorske intervencije u tekst, komentari, bilješke, pozivanje na historiografske izvore i isticanje dijelova teksta – utvrđena je njihova relevantnost jer se njima konstruira fikcija i postiže „plastična živost“.

Takvi postupci češći su u romanu „Okvir za mržnju“ zato što je „Konjanik“ prvi roman Araličina novopovijesna ciklusa u kojemu tematski nagovještava svoje buduće romane, ali i smjer u kojem će se razvijati njegov književni postupak koji postaje sve rafiniraniji kako se približava vrhuncu svoga opusa.

Kao što se u književnoteorijskim raspravama ne može povući čvrsta granica između stvarnosti i fikcije, tako se ni u analiziranim romanima ne uočava to razgraničenje.

Čitatelj zato treba povezati pročitano s izvanknjiževnim referencijalnim materijalom. S obzirom na autorov odnos prema povijesti, s pravom se treba zapitati mijenjaju li se ikada odnosi moći i je li društvo što naučilo kroz povijest?

8. LITERATURA

Aralica, Ivan. 1988. *Okvir za mržnju*. Zagreb: Znanje.

Aralica, Ivan. 2002. *Konjanik*. Zagreb: Znanje.

Barthes, Roland. 2009. *Kritika i istina*. Zagreb: Algoritam.

Biti, Vladimir. 2000. *Strano tijelo pri/povijesti: Etičko-politička granica identiteta*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naknada.

Car, Milka. 2016. *Uvod u dokumentarnu književnost*. Zagreb: Leykam international d.o.o.

Detoni-Dujmić, Dunja – Fališevac, Dunja – Lederer, Ana – Benčić-Rimay, Tea. (ur.) 2008. *Okvir za mržnju*. U: *Leksikon hrvatske književnosti: Djela*. Zagreb: Školska knjiga.

Dukić, Davor. 2004. *Sultanova djeca: Predodžbe Turaka u hrvatskoj književnosti ranog novovjekovlja*. Zadar: Thema.

Dukić, Davor. 2008. *Tematološki ogledi*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

Erdmann-Pandžić, Elisabeth von. 1991. Stjepan Čuić i suvremena hrvatska proza. U: Mihanović-Salopek, Hrvojka (ur.) 2006. *Aralica u očima književne kritike: Ogledi i recenzije pojedinih knjiga. II. knjiga*. Zagreb: Znanje, 32-46.

Frangeš, Ivo. 1987. *Povijest hrvatske književnosti*. Zagreb – Ljubljana: Nakladni zavod matice hrvatske.

Hačion, Linda. 1996. *Poetika postmodernizma: Istorija, teorija, fikcije*. Novi Sad: Svetovi.

Hutcheon, Linda. 1980. *Narcissistic Narrative: The Metafictional Paradox*. Waterloo, Ontario Canada: WILFRID LAURIER UNIVERSITY PRESS.

Jelčić, D. 2011. Pripovjedački traktat o mržnji. U: Aralica, Ivan. *Okvir za mržnju*. Zagreb: Školska knjiga, 253-259.

Jelčić, Dubravko. 2004. *Povijest hrvatske književnosti*. Zagreb: Naklada P. I. P. Pavičić.

Macan, Trpimir – Holjevac, Željko. 2013. *Povijest hrvatskoga naroda*. Zagreb: Školska knjiga.

Matanović, Julijana. 2003. *Krsto i Lucijan: rasprave i eseji o povijesnom romanu*. Zagreb: Naklada Ljevak.

Mihanović-Salopek, Hrvojka. 2006. Predgovor. U: Mihanović-Salopek, Hrvojka (ur.) 2006. *Aralica u očima književne kritike: Ogledi i recenzije pojedinih knjiga. I. knjiga*. Zagreb: Znanje, 7-13.

Milanja, Cvjetko. 1996. *Hrvatski roman 1945.-1990*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta.

Nemec, Krešimir. 2003. *Povijest hrvatskog romana od 1945. do 2000*. Zagreb: Školska knjiga.

Prosperov Novak, Slobodan. 2003. *Povijest hrvatske književnosti: Od Bašćanske ploče do danas*. Zagreb: Golden marketing.

Protrka, Marina. 2006. Bosno, zemljo povišću pritrujena: Performativ pričanja Miljenka Jergovića u zbirkama „Sarajevski Marlboro“ (1994) – „Karivani“ (1995) – „Inšallah, Madona, Inšallah“ (2004). *Sarajevske sveske*, XIV, 207-213.

Šicel, Miroslav. 1997. *Hrvatska književnost 19. i 20. stoljeća*. Zagreb: Školska knjiga.

INTERNETSKI IZVORI

Hrvatska enciklopedija, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=41968>. [pregled 19. 6. 2022].

Mirčev, Andrej. 2008. Genološke kušnje. <https://www.matica.hr/kolo/309/genoloske-kusnje-20520/> [pregled 7. 8. 2020].

Proleksis enciklopedija, <https://proleksis.lzmk.hr/9269/> [pregled 8. 8. 2021].

Radoš, Ruža. 2017. *Namjesnik Bosanskog ejaleta Ali-paša Hekimoglu (1736 – 1748) i Dubrovačka Republika* (Doktorska disertacija, Sveučilište u Dubrovniku, Hrvatska), <https://dr.nsk.hr/islandora/object/unidu%3A314> [pregled 13. 4. 2022].

Škegro, Ante – Rimac, Marko – Martinović, Suzana. 2012. *Diplomatski spor zbog jednog katoličkog krštenja u Splitu 1745. godine*, https://www.academia.edu/23319156/Diplomatski_spor_zbog_jednoga_katoli%C4%8Dkog_kr%C5%A1tenja_u_Splitu_1745_godine_A_diplomatic_controversy_caused_by_a_1745_Catholic_baptism_in_Split [pregled 13. 4. 2022].

Tadić-Šokac, Sanja. 2009. *Metatekstualni postupci u romanu "Bolja polovica hrabrosti" Ivana Slamniga*. Fluminensia, <http://fluminensia.ffri.hr/clanak?id=155.html> [pregled 13. 4. 2022].

9. SAŽETAK

Tema ovog diplomskog rada odnos je povijesti i fikcije u dva novopovijesna romana Ivana Aralice – „Konjanik“ i „Okvir za mržnju“. U radu su najprije sažeto navedena novija književnoteorijska razmatranja o odnosu fikcije i stvarnosti, metafikciji i dokumentarističkoj književnosti. U sklopu tih razmatranja obrađeni su i karakteristični metodološki postupci u pisanju novopovijesnih romana. Općenito je prikazano književno djelo Ivana Aralice, a u analiziranim romanima utvrđeni su njegovi književni postupci u slikanju i opisu zbilje.

KLJUČNE RIJEČI: odnos povijesti i fikcije, metafikcija, dokumentaristička književnost, novopovijesni roman, Ivan Aralica „Konjanik“, „Okvir za mržnju“

SUMMARY

The theme of this paper is the relationship between history and fiction in two recent historical novels by Ivan Aralica – “The Horseman” and “Framework for Hate.” The paper, first of all, surmises the recent literary-theoretical analyses of relations between fiction and reality, metaphysical and documentary literature. The analysis also approaches the characteristic methodological process in the writing of recent historical novels. Ivan Aralica’s literary works are generally presented while his literary approach is determined in the analysed novels as picturing and describing reality.

KEY WORDS: relations between history and fiction, metaphysical, documentary literature, recent historical novel, Ivan Aralica, “The Horseman”, “Framework for Hate”